

HET DORP WADDINXVEEN

Tijdschrift van het

HISTORISCH GENOOTSCHAP WADDINXVEEN

Dit kwartaalblad wordt gesponsord door:

Rabobank Gourwestreek

De Pater Makelaardij

Genootschap 't Veen

COLOFON

'Het dorp Waddinxveen' is een uitgave van het "Historisch Genootschap Waddinxveen", opgericht 20 april 1993.

ISSN nummer: 0929-3051

**Vormgeving, Lay-out,
Druk en Afwerking:**
Howaprint Waddinxveen

De kleurenbijlage is afkomstig van een externe partij waarvoor wij geen verantwoordelijkheid dragen.

Gironummer: 6494844
Bankrelatie: Rabobank Waddinxveen
nummer 3668.01.155

Oplage: 600 exemplaren

© Overnemen van artikelen of gedeelte(n) van artikelen mag alleen met schriftelijke toestemming van de redactie en de auteurs.

BESTUUR

Voorzitter:
H.J. de Rooij

Secretariaat:
L. Witte
Passage 206
2741 GR Waddinxveen
tel. 0182-632251

Penningmeester / ledenadministratie:
G. van Ringelenstein
Beethovenlaan 31
2742 CE Waddinxveen
tel. 0182-614904

Ereleden:
J. in 't Hol, J.D. Geel, H. Smid
en C.J.Th. de Jong-Steenland

REDACTIE

H.C. Bostelaar-Geluk
T. de Kruijf
C. Neven
C.J. van Veen

Verspreiding 'Het dorp Waddinxveen':
J. Jeukens, Kastanjelaan 35, tel. 614741

INHOUDSOPGAVE

Woord Vooraf	74
De glasraamschenken van de stad Gouda aan kerken in Holland in de eerste eeuw van de Republiek: Op de weg naar democratie	G.J. Vaandrager 75
Terugblik op 2008	104

WOORD VOORAF

Historische verenigingen hebben de neiging de geschiedenis af te bakenen met de grenzen van hun woonplaats. Zo wordt 'lokaal' wel zeer beperkt opgevat. Bovendien doet deze opvatting geen recht aan de feitelijke gang van zaken. De geschiedenis van Waddinxveen is ingebed in de historie van de regio. Om het wat meer beeldend te zeggen: de Gouwe stroomt van Gouda naar Alphen aan den Rijn en trekt zich niets van de gemeentegrenzen aan. Wie met een jachtje erover vaart, ziet wel verschillen tussen Gouda, Waddinxveen, Boskoop en Alphen aan de Rijn. Die verschillen waren in de negentiende eeuw wellicht groter dan nu. Waddinxveen werd toen gedomineerd door de vele grote industriële molens terwijl Boskoop een meer agrarische aanblik bood. Maar de trekschuit – later de stoomboot – verbond beide plaatsen wel met Gouda en Alphen aan den Rijn. Voor Waddinxveen was Gouda een belangrijke stad. Helaas is nog onvoldoende onderzocht hoe de betrekkingen tussen Gouda en Waddinxveen in het verleden concreet waren.

Voor u ligt een aflevering van ons blad waarin een bepaald aspect van de relatie tussen Gouda en de regio wordt belicht: het schenken van gebrandschilderde ramen door de stad Gouda aan kerken in Holland waarbij veel aandacht aan de schenkingen in de regio wordt besteed. Dr. G.J. Vaandrager is op dit gebied een kenner bij uitstek. Graag hadden we alle illustraties in kleur afgedrukt, maar voor onze vereniging is dat financieel niet haalbaar. Om u toch te laten genieten van de kleurenpracht van de ramen organiseert ons Historisch Genootschap tussen februari en april een rondleiding in de Sint Janskerk van Gouda. Vooraf zal op 13 januari in "De Unie" een lezing over de Goudse glazen gehouden worden zodat u

over veel achtergrondinformatie beschikt.

Het is niet gebruikelijk dat een aflevering van ons tijdschrift aan één onderwerp is gewijd. Maar de beroemde glazen die jaarlijks duizenden toeristen trekken, verdienen onze aandacht, zeker nu we weten dat de oude kerk in de Kerkstraat ooit van Gouda een glas heeft gekregen.

De redactie

De glasraamscheningen van de stad Gouda aan kerken in Holland in de eerste eeuw van de Republiek: Op de weg naar democratie

G.J. Vaandrager

De alom bekende gebrandschilderde ramen in de Sint Janskerk van Gouda - de Goudse Glazen - werden vóór de Hervorming geschonken door de machthebbers van kerk én wereld. Daarna, rond 1600, in het begin van de Republiek, alleen door die van de wereld: de Staten van Holland, het Hoogheemraadschap van Rijnland en de voornaamste steden van Holland. Minder bekend is dat daarna, ook door de stad Gouda zelf gebrandschilderde ramen werden geschonken aan kerken en kerkjes in wijde omgeving.

Dr. G.J. Vaandrager, die van 1963 tot 1989 als kinderarts werkzaam was in Gouda en in Leiden, raakte geboeid door de geschiedenis van deze ramen, die vrijwel alle verloren zijn gegaan. Hij was meerdere jaren bestuurslid van het Fonds Goudse Glazen. Vanuit die belangstelling studeerde hij na zijn pensionering geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden en sloot deze studie in 2003 af met een scriptie, getiteld: 'De Goudse glas-scheningen aan kerken, 1572-1700 - Spiegels van lokale historie'. Gebaseerd op deze studie en op aanvullende onderzoeksgegevens beschrijft de heer Vaandrager in het hier volgende artikel dit verschijnsel, een fenomeen dat buiten het gewest Holland niet voorkomt. De directe omgeving van Gouda, waaronder Waddinxveen, zal daarbij in het bijzonder aandacht krijgen.

Inleiding

Het schenken van gebrandschilderde ramen bij de voltooiing van de bouw of herbouw van een kerk kent een lange traditie. Vanuit Frankrijk kwam deze ge-

woonte naar onze gewesten. Zo schonk Frank van Borselen, heer van Voorne, tussen 1437 en 1469 meer dan veertig glazen aan kerken en kapellen in steden en dorpen in de wijde omgeving. Niets hiervan is bewaard gebleven.¹⁾

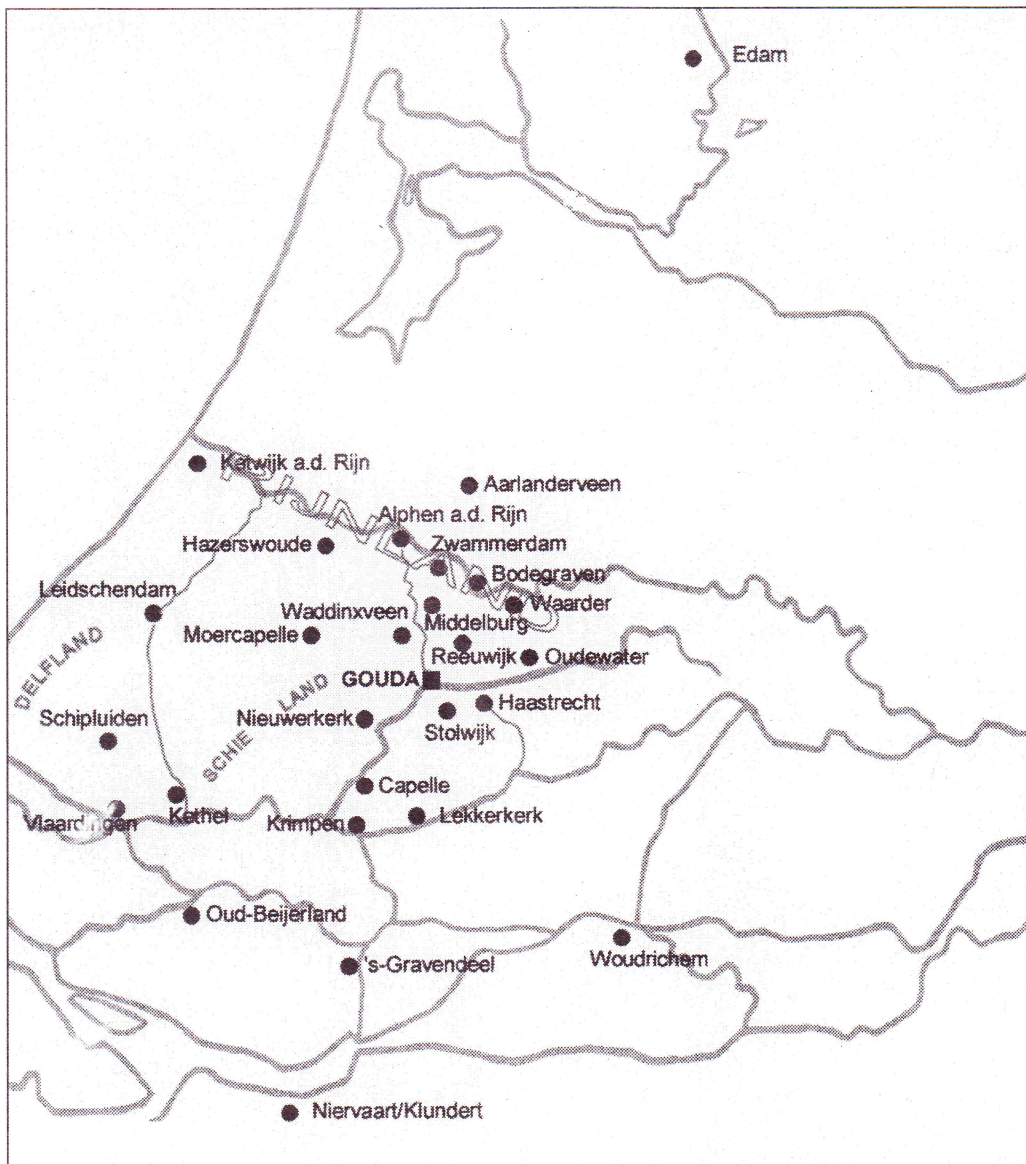
In dezelfde traditie schonken tot vóór de Hervorming de 'prinsen' van kerk én wereld monumentale glazen aan de Grote Kerken van Hollandse steden. Het bekendste voorbeeld van zulke scheningen zijn de glazen van 1555-1571 in de Grote of Sint-Janskerk te Gouda. Het zijn geschilderde verhalen uit een tijd van 'bijbels', 'erasmiaans' humanisme. In het benedendeel van deze glazen profileren de schenkers zich: de bisschop van Utrecht, de proost van Oud Munster tot welk kapittel de Sint-Janskerk behoorde, de domproost, de graaf van Holland (ook koning van Spanje), de landvoogdes en anderen. Met uitzondering van deze glazen en van een enkel glas in de Grote Kerk van Den Haag en in de Oude Kerk van Amsterdam zijn al deze glazen verloren gegaan.

Ná de Hervorming (in Gouda in 1572) en het ontstaan van de Republiek in 1581 werden in onze contreien – in tegenstelling tot de ons omringende landen – deze scheningen voortgezet, waarbij Staten en steden en andere nieuwe overheden als schenkers optraden. Ook van deze tussen 1593-1604 geschonken glazen zijn die van de Sint-Janskerk van Gouda het bekendste voorbeeld. De schenkers waren thans de nieuwe machthebbers: de Staten van Holland, het Hoogheemraadschap van Rijnland en in volgorde van belangrijkheid de steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam en Rotterdam.

De glazen die door de steden geschonken werden, bevatten in het benedendeel het wapen van de schenkende stad. Gouda, Hollands zesde stad – in rangorde dus vóór Rotterdam – schonk aan haar eigen kerk, hoog in de lichtbeuk van het nieuw gebouwde schip, dertien glasramen met het stadswapen. In tegenstelling tot de ‘vensters des hemels’ van vóór de Hervorming worden deze glazen van rond

1600 wel ‘vensters op de wereld’ genoemd.

Twee generaties lang, tot circa 1650, schonken de stemhebbende steden van Holland, soms ook de Staten en andere overheden, gebrandschilderde glasramen bij gelegenheid van herbouw of nieuwbouw van een kerk. Ook van deze glazen is weinig behouden gebleven. De voornaamste oorzaak dat gebrandschilderde

Afb. 1: De plaatsen waarvan de kerk door de stad Gouda tussen 1579 en 1683 met een glas werd ‘vereerd’.

Afb. 2: De verspreiding van de glazen, geschonken door de steden Alkmaar, Hoorn, Haarlem en Gouda; 1570-1700.

ramen steeds 'het loodje leggen', was het condensvocht in de moeilijk te verwarmen kerkgebouwen. Als wij kijken naar wat behouden is gebleven, moeten we concluderen dat het schenken van glazen een aangelegenheid was die vooral in Holland voorkwam. (zie Bijlage 1) ²⁾

'Bonte' glazen hoorden in de tijd van de Republiek in Holland in het protestantse kerkinterieur. Omstreeks 1600 veranderde de manier waarop de glazen gemaakt werden. Het schilderen op door-en-door gekleurd glas werd namelijk vervangen door schildering op blank glas met nieuwe, doorschijnende emailverven. Met deze goedkopere, overigens toch nog kostbare en arbeidsintensieve techniek, werden de glazen minder 'gloedvol'. Bovendien gingen de 'grotten' onder de schilders van de zeventiende eeuw doek en paneel verkiezen boven glas.

Over schenkingen van glasramen door steden is weinig bekend. Toch publiceerde reeds een eeuw geleden P.J. Glasz zijn studie: 'Voormalige glasschilderingen, zoo te Alkmaar als door Alkmaar elders geschonken'. Uit de rekeningboeken van de stad bleek dat tussen 1579 en 1689 door Alkmaar achtenveertig glasschenkingen waren gedaan, veelal aan kerken en kerkjes in de regio. Naar elk van deze schenkingen deed Glasz nader onderzoek.³⁾ In Gouda, evenals in Hoorn en Haarlem, gebeurde het onderzoek in de stadsrekeningen naar glasschenkingen in beperkte mate.⁴⁾

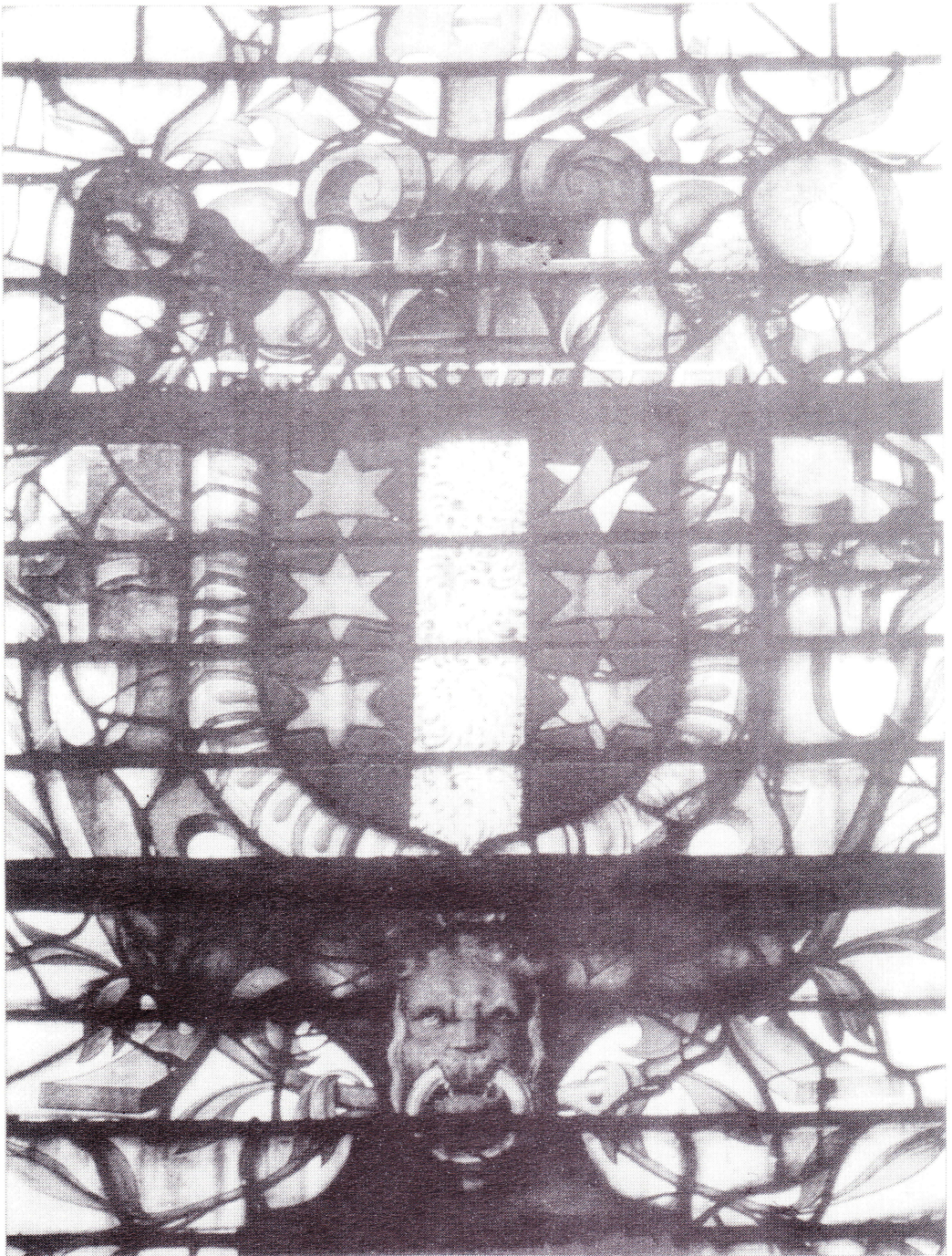
In zijn Goudse Glazendaglezing in 1996 over 'Haarlemse glasschenkingen - Stedelof tussen dominee, regent en koopman.'- opperde S. Groenveld het volgende: "Het zou een aparte maar interessante studie vergen om te inventariseren en te analyseren hoe andere steden zich in deze materie hebben gedragen. Ook Gouda, dat wij eigenlijk alleen als ontvanger van glasramen kennen."⁵⁾ Door de auteur van dit artikel werd deze 'handschoen' opgenomen. In deze studie werd bij elk van de

dertig kerken die van Gouda een glas ontving, aan 'kenners' van de lokale geschiedenis om gegevens gevraagd. In de meeste gevallen wisten zij niet dat er in 'hun' kerk een gebrandschilderd raam van de stad Gouda was geweest. Mede met hulp van de betreffende archiefinstellingen leidde dat tot meer kennis van dit aspect van de lokale historie.⁶⁾ In dit artikel wordt het onderzoek aan de basis verwoord met als voornaamste vraag: Wie waren naast Gouda de andere schenkers? Met andere woorden: Hoe was het schenkerpatroon in de loop van de eerste eeuw van de Republiek?

De schenkingen door Gouda

Bij onderzoek in de thesauriersboeken van de stad Gouda over de jaren 1590 tot 1720 werden drieëndertig vermeldingen van glasschenkingen gevonden die aan dertig kerken zijn gedaan. Afbeelding 1 toont de betreffende plaatsen die alle op één uitzondering na in het Zuiderkwartier van Holland beneden het IJ waren gelegen. De schenkingen van Gouda werden vergeleken met de schenkingen die de steden Alkmaar, Hoorn en Haarlem deden. Afbeelding 2 toont de verspreiding ervan. Met name de schenkingen van Hollands tweede stad Haarlem en van Gouda die de zesde stad van Holland was, blijken zich niet tot de eigen regio te beperken. Tabel 1 toont deze schenkingen per tien jaar gebundeld. Zij speelden zich vooral af tussen circa 1600 en 1650-1670. Tabel 2 vermeldt de kerkglasschenkingen die door de stad Gouda en door andere schenkers bij dezelfde gelegenheid zijn gedaan, voor zover bij het lokale onderzoek vermelding daarvan is gevonden. Voorts worden enkele glasschenkingen die aan dezelfde kerken ná 1670-1680 zijn gedaan, vermeld, in de tijd dat de stad zelf vrijwel geen glasschenkingen meer deed.

Verscheidene schenkingen vonden plaats tussen 1600 en 1620. Zij weerspiegelen de hernieuwde economische bloei van de streek die gepaard ging met de wederop-

Het gebakken deel (ca. 1/3 van het oppervlak) van één van de dertien wapenramen (Gouds Glas 36), dat in 1593/94 door de stad Gouda aan de eigen Grote of St. Janskerk werd geschonken; Cornelis Leunisz. (Gouda), naar ontwerp van Adriaen Gerritsz. de Vrije (Gouda). De glazen waren geplaatst boven de hoofdingang en hoog in het pas verhoogde schip en transept van de kerk. (Fonds Goudse Glazen)

bouw van de verwoeste kerken. In de regel waren het de 'gereformeerde', 'publieke' kerken die een glas ontvingen. De aanleiding tot schenking was in alle gevallen de oplevering van de herbouw of nieuwbouw van een kerk, of de herbouw van een deel ervan. Een gebrandschilderd raam van de voornaamste stad in de streek vormde dan een passend gelegenheidsgeschenk. Tot en met 1635 toen aan Waarder een tweede glasschenking werd gedaan, hadden de schenkingen overwegend betrekking op de herbouw van de in de jaren 1572-1576 verwoeste kerken. De gezamenlijke strijd tegen de Spaanse overheersing was nog niet vergeten en de glasschenkingen benadrukten de band tussen stad en ommeland. Hierna was de aanleiding tot een schenking veelal nieuwbouw van kerken die plaatsvond als gevolg van de groei van de kerkelijke gemeenten.

Vóór circa 1650 schonken bij dezelfde gelegenheid veelal ook de andere voornaamste steden van Holland, het betreffende waterschap, ambachtsheer of schout, soms ook de Staten, de prins/stadhouder en hoge colleges van Holland een glas. Ná 1650 zien we dat plaatselijke regenten gaan schenken en na circa 1680 ook 'gewone' burgers. Deze verschuiving van voornaamste colleges en steden naar burgers als schenker noemt L. Noordegraaf een proces van 'democratisering'.⁷⁾ Het onderzoek laat zien hoe dat proces geleidelijk verliep. Als voorbeeld vóór 1650 is gekozen voor de schenking in 1607 aan Middelburg - een klein ambacht bij Reeuwijk -, de schenking aan Haastrecht in 1612 en aan Reeuwijk in 1614; voor de periode ná 1650 is de keuze gevallen op de glasschenking aan Waddinxveen in 1664 en aan Reeuwijk in 1683.

De schenkingen vóór 1650

De schenking aan Middelburg (1607)

In de Goudse stadsrekeningen van 1607 staat vermeld:

"Noch betaelt aen Emondts Jansz., glaesmaecker, de somme van vier ende twintig

*gul. over 't maecken, scgryven ende stellen van een glas dat de stad geschonken heeft inde kerck van Middelburch buyten deze stede . . . XXIII gl."*⁸⁾

Tot 1620 viel de kleine ambachtsheerlijk-

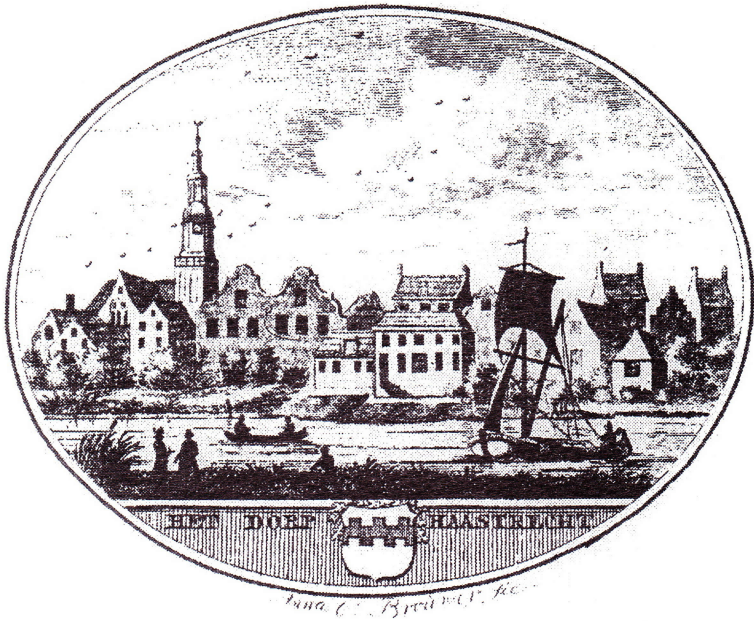
heid Middelburg onder de vrouwenabdij van Rijnsburg die, met de abdij van Egmond, direct onder het gezag van de paus van Rome stond. De abdij speelde een grote rol bij de ontginning van het gebied noordwestelijk van Gouda. De buurtschap Middelburg telde in 1632 slechts zeven huizen, een eeuw later veertien. De inwoners waren, evenals die van de andere plaatsen in de regio, 'landpoorter' van Gouda. Zij genoten dan ook dezelfde vrijdom van belastingen en andere rechten als de Goudse 'poorters'. Ondanks het geringe aantal huizen, had het ambacht een eigen kerkje. Het stond tussen Boskoop en Reeuwijk, ongeveer op de plaats waar nu woonhuis Middelburgseweg 14 staat. ⁹⁾

Als wij naar het bedrag kijken dat Gouda voor het door haar geschonken glas neertelde, moet het een klein glas geweest zijn. De aanleiding tot schenking is niet bekend. Mogelijk was een restauratie van het kerkje in dat jaar klaargekomen. Uitzonderlijk is dat de voorstelling van het glas bekend is. In het Prentenkabinet van het Museum Gouda bevindt zich namelijk de ontwerptekening van het glas. Onder de tekening staat vermeld: " 'tpatroon van tglas by de Stadt van der Goude geschonken in de kerck tot Middelburch, Anno 1607." De beschrijving luidt: "Het tweedelige glas bevat in de vensterkop de zespuntige ster uit het Goudse stadswapen en voorts twee identieke rolwerkcartouches, bekroond door een korf met bloemen en vruchten, waaraan beiderzijds twee vogels pikken. De smalle bovenzijde van de cartouche wordt versierd door een masker, waaraan het wapen van Gouda is opgehangen, met daartussen nog meer vruchten. Aan de onderzijde van de cartouches hangt een

schrifttafel, waarin de naam van de schenker en het jaartal zijn geschreven." ¹⁰⁾ Of Emond Jansz de tekening van het glas zelf heeft gemaakt, is niet bekend. Hij maakte later ook het glas dat Gouda in 1625 aan de kerk van Alphen schonk.

Bijzonder is dat het een schenking betrof aan een katholieke kerk. In de jaren na de Hervorming concentreerde het katholieke geloofsleven in de streek zich daar. Parochies werden samengevoegd tot staties. De statie Randenburg omvatte parochianen uit Middelburg, Reeuwijk, Sluipwijk, Boskoop en Noord-Waddinxveen, alle plaatsen met weinig rooms-katholieken. Walvis vermeldt dat deze statie "van 't begin der Reformaatsie onder de bedieningen der Goudsche Geestelijkheid" stond. ¹¹⁾ Het gegeven dat tot de 'wetsverzetten' van 1618 en 1619 verscheidene leden van de oude katholieke families nog zitting in de Goudse vroedschap hadden, heeft bij de schenking zeker een rol gespeeld. Mogelijk speelde ook mee dat nog geen vijftig jaar eerder de abdis van Rijnsburg een monumentaal glas aan Gouda had geschonken. ¹²⁾

Pas in 1639 ging het kerkje over in protestantse handen. De kerk werd in dat jaar door de schout van Gouda overvallen, waarbij "pastoor Martinus van den Velden van Waddinxveen en Randenburg, staende aen het altaar" zo "furieuselijk" werd gewond dat hij korte tijd later ten gevolge daarvan overleed en door de katholieken van die tijd als martelaar werd beschouwd. ¹³⁾ In 1860 werd het kerkje met toestemming van koning Willem III aan de gemeente Reeuwijk verkocht en afgebroken. Het glas was waarschijnlijk al eerder verloren gegaan.

De schenking aan Haastrecht (1612)

In de thesaurierrekeningen van de stad Gouda van 1613 treffen we de volgende post aan:

*“Betaelt aen Govert Henricxsoon (Slot), glaesmaecker, de somme van honderd gl. Over de voldoeningen van een glas dat hy gemaect ende gesteldt heeft in de haestrechtse kerck, daarmede de Stadt die van Haestrecht heeft vereerd, groot tweehonderd zeventig voeten waerinne comende es het goutsche wapen tot acht en twintig voeten gebacken werck. Dus hier per ordonnantie ende quitantie . . . Icgul.”*¹⁴⁾

De aanleiding tot schenking van het glas was zeker de oplevering van de herbouw van het kerkgebouw na de verwoesting tijdens het beleg door de Spanjaarden van de stad Oudewater in de zomer van 1575. Het duurde tot 1609 voor men met de wederopbouw van de kerk begon. Het schip werd daarbij in zijn driebeukige vorm hersteld en kreeg een oostelijke sluitmuur omdat het koor, zoals bij meer verwoeste kerken in die tijd, niet werd herbouwd. Op het verzoek om financiële steun gaven de Staten van Holland toestemming om belastingen te heffen bij alle inwoners.¹⁵⁾ Na enkele jaren werd

het gebouw reeds opgeleverd, want tussen 1611 en 1613 werden aan de kerk glasramen geschonken.

In hetzelfde jaar dat de stad Gouda haar glas aan Haastrecht schonk, gaven de Staten van Holland een glas ‘met het Waapen en Devise van Holland’ (‘Vigilate Deo confidentes’, ‘Waakt in vertrouwen op God’). Zij betaalden hiervoor 200 gulden. De steden Dordrecht en Haarlem volgden met glazen van respectievelijk 100 en 150 gulden, evenals Amsterdam en Rotterdam. Het bijzondere van het Rotterdamse glas is dat het wordt beschreven als ‘De Verrijsenisse’. Geen raam met een wapen dus, maar met een figuratieve voorstelling, wat uitzonderlijk was.¹⁶⁾

Ook Haastrecht zelf deed aan haar kerk een schenking en wel twee glazen met het plaatselijke wapen. Wij weten dat uit een rekwest van 27 maart 1620 waarin de Landbewaarders van het Land van Steyn zich beklagden bij de burgemeesters van Gouda, die tevens dijkgraaf en schout van het Land van Steyn waren. Zij waren het er niet mee eens, dat zij moesten meebetalen aan de twee glazen die de regering van Haastrecht had geplaatst “alleenlyck met het Wapen van Haestrecht, zonder vermelding van Steyn, omdat die vanden

Lande van Steyn int minste noch met wapen, noch met geschrift (devies) bekennt [waren], soodat die van Haestrecht alleen die eere daarvan gehadt souden hebben.” Zij meenden dat de kosten van die glazen derhalve alleen door Haastrecht moesten worden gedragen. De bewoners van Steyn schonken een bank en verzochten de kosten daarvan – zeventig gulden en acht stuivers – om te mogen slaan over de bewoners. Gezien de hoogte van het bedrag vormden de financiën niet het beletsel om een glasschenking te doen. Het was meer dat Steyn zich niet behoorlijk kon of mocht profileren en zich tekort voelde gedaan in eigenheid en eer.¹⁷⁾

Delft en Leiden, als derde en vierde stad van Holland, zullen zeer waarschijnlijk eveneens een glas hebben geschonken. Van een schenking door Schoonhoven, de voornaamste stad in de Waard en de tiende stad van Holland, zijn geen gegevens bekend.¹⁸⁾ Van het in verhouding tot Rijnland, Delfland en Schieland weinig aanzienlijke Hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard is niet bekend dat het ooit kerkraden heeft geschonken.

Govert Henricxsoon berekende de kosten van het raam, zoals gebruikelijk, per voet glas. Een Rijnlandse voet is 0,308 m. De prijs van een voet ‘gebakken’ glas, in dit geval 30 stuivers, was aanzienlijk hoger dan die van blank glas. In deze periode bedroegen de kosten van een voet blank glas veelal 4,75 stuivers. Vanwege dit verschil in prijs werd er bezuinigd op het gebakken deel. Dit bedroeg bij dit raam slechts ruim tien procent van het gehele glas, altijd nog circa. 4 x 7 voet oftewel circa 1,2 x 2,1 m.

Hij schilderde en bakte het glas waarschijnlijk naar de ontwerptekening van het glas dat Gouda vijf jaar eerder aan Middelburg had geschonken. Dat het ontwerp bewaard is gebleven, pleit voor de veronderstelling dat de stad hetzelfde ontwerp voor meer glazen heeft gebruikt, wat van elders bekend is.

Rond 1800 werd de schenking van dit glas

nog als argument aangegrepen toen de Haastrechtse rooms-katholieken tijdens de Franse bezetting van de Republiek (1795-1806) trachtten de kerk weer in hun bezit te krijgen. Een staatsregeling van 1798 beschikte namelijk “dat alle kerkgebouwen der voormaals heerschende kerk (...) worden overgelaten aan de beschikking van ieder plaatselijk bewind”. In een rekwist aan de Bataafse regering beriepen de katholieken zich op het feit dat de gelden voor de wederopbouw destijds kwamen uit belastinggeldende die door alle inwoners waren opgebracht. De Hervormden weerden zich fel. Als argument voor hun rechten beriepen zij zich op het feit “dat in 1612 door de magistraat en kerkmeesters van Haastrecht tot de regering van Amsterdam het verzoek was gericht om een gebrandschilderd raam waarvan de overblijfselen tot heeden nog zichtbaar zijn. Uyt welk dit gevolg is getrokken dat de kerk is het wettig eigendom van het gereformeerd godsdienstgenootschap aan deze plaats.” De uitspraak was dat de kerk in het bezit van de Hervormden bleef.¹⁹⁾

Tussen 1851 en 1853 werden alle ramen van de kerk door blank glas vervangen. Wat aan gebrandschilderd glas restte, is verloren gegaan. Ook nu bepalen deze ramen met blank glas voor een groot deel de sfeer in de kerk. Met ‘bonte’ glazen was dat in vroegere eeuwen niet minder het geval waarbij evenwel door de voorstelling de belangrijke positie van de overheid meer tot uitdrukking kwam.

De schenking aan Reeuwijk (1614)

De stadsrekeningen van Gouda vermelden: “1614. Betaelt Dirck Jansz. [Hersberch] glaesmaecker, de somme van zeventig guld. Over tmaecken van een glas twelck hy gestelt heeft in de kerck van Rewyck, twelck van de stedewegen aldaer geschonken es. Ord. dd 22 Novembris Ao voorsz. . . .LXX gl.”²⁰⁾

Wat de reden voor de glasschenking is geweest, wordt verwoord in het bewaard gebleven rekwist van augustus 1614 dat

*Interieur van de Grote Kerk te Edam naar het noordoosten.
(Hervormde Gemeente Edam/Volendam)*

schout, kerkmeesters en predikant richtten aan de Goudse vroedschap. Dit verzoek is zo karakteristiek voor de verhoudingen in die jaren dat het in zijn geheel wordt weergegeven. ²¹⁾ (Bijlage 2) Er wordt in uiteengezet dat vanwege de 'outheit van de kerk restauratie noodzakelijk was, wat een grote last betekende voor de arme bevolking. Zij vroegen om een glas. Zo'n schenking had de stad Gouda eerder ook aan naburige dorpen gedaan. Opmerkelijk in het schrijven is dat, in tegenstelling tot de verzoeken om een glas na 1619, niet wordt gezegd dat restauratie nodig was 'tot bevordering van Gods Woord'. Mogelijk bevroeden de supplianten dat de ten dele nog rooms-katholieke vroedschap van Gouda weinig geporteerd was om met haar schenking aan het overwegend nog rooms-katholieke dorp de nieuwe religie te bevorderen. Het verzoek werd ingewilligd "mits dat tglas bij een glaesmaecker binnen deser stede gemaect sal worden". Verdere gegevens, met name over glasschenkingen door anderen, ontbreken.

Schenkingen aan de overige kerken vóór 1650

Zoals Tabel 2 laat zien werd bij alle kerken waaraan Gouda vóór omstreeks 1650 glasschenkingen deed, eenzelfde schenkerspatroon gevolgd. De eerste schenking was aan Oudewater in 1579. Twee jaar na de moord op de stad op 7 augustus 1575 reisden schout en kerkmeesters rond om gelden en glazen te verwerven voor het herstel van de kerk. Zo kunnen we uit de stadsrekeningen van 1577-1558 afleiden dat zij reisden naar Leiden, Brielle en ook eenmaal naar landsadvocaat van Holland Paulus Buys in Den Haag om de zaak van de kerk te behartigen.

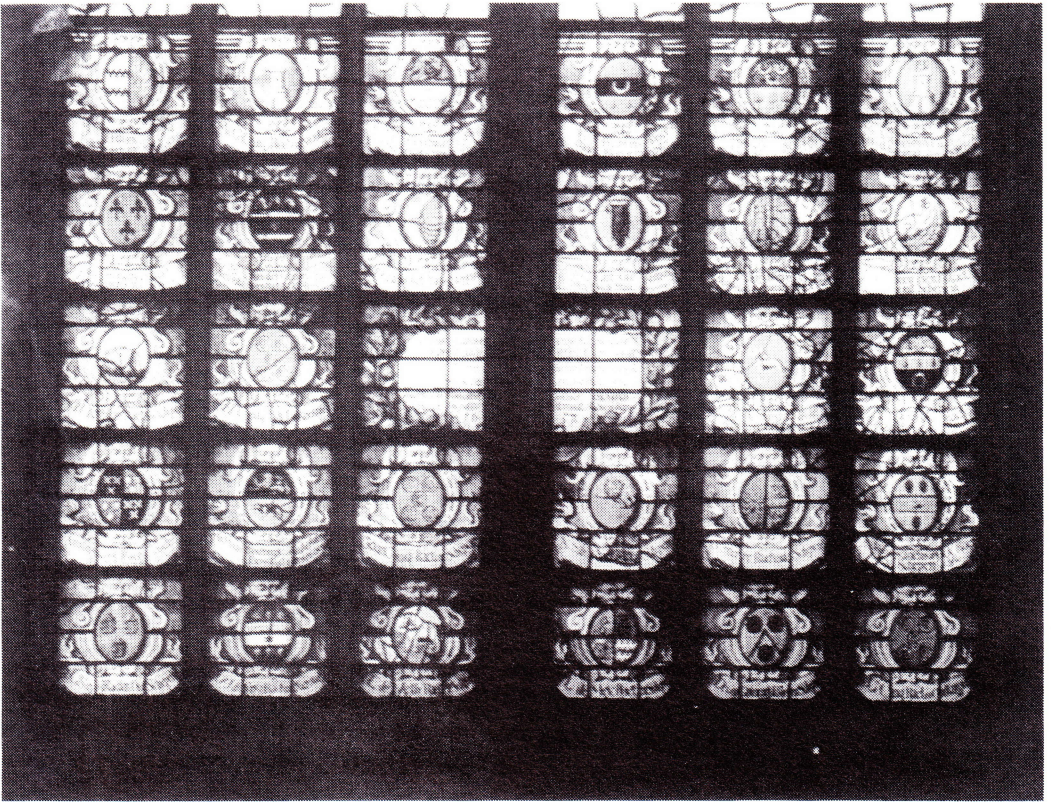
Aan de eigen Grote of Sint-Janskerk schonk de vroedschap in 1593-1594, hoog in het nieuwe schip en transept, dertien wapenglazen. De Staten van Holland, het Hoogheemraadschap van Rijnland en de andere voornaamste stemhebbende steden van Hollands Zuider- en Noorder-

kwartier volgden. Die Goudse Glazen, geschonken tussen 1596-1604, zijn in het westelijk deel van de kerk behouden gebleven. Zij tonen behalve de wapen(s) van de schenker ook een 'verhaal', een 'historie'. Zij mochten niet onderdoen voor de wondere glazen die dertig tot veertig jaar eerder door de oude machthebbers waren geschonken. Deze aan Gouda geschonken glazen hebben de latere glasschenkingen door Gouda zeker beïnvloed.

De hoge colleges van het Zuider- en Noorderkwartier schonken rond 1606 aan de Grote Kerk van Edam bij de voltooiing van het koor en in 1625 bij de voltooiing van het schip een raam. Ook alle achttien stemhebbende steden van Holland deden dat, evenals enkele dorpen zoals Oost- en Westzanen, Ilpendam en Oosthuizen. Er waren ook schenkingen van 'gewone' burgers, zowel collectief – de zoutzieders, de kerkmeesters, de scheepstimmerlieden – als individueel. ²²⁾

De kerk van Schipluiden ontving in 1619 glasschenkingen van het Hoogheemraadschap van Delfland en van de steden Gouda, Dordrecht, Haarlem en Leiden. Zeer waarschijnlijk zullen ook Delft, Amsterdam en Rotterdam hebben geschonken. De bevolking in Schipluiden bleef overwegend katholiek. Als reactie daarop, én op het 'papenschooltje' in de buurtschap Zouteveen waar een groot deel van de gezinnen heentrok, zorgden de overheden niet alleen dat met kerkglazen hun goed bestel werd voorgehouden, maar ook dat de jeugd op school met gebed, psalmen en catechismus in de 'rechte' leer werd onderricht. Toen rond 1800 de rooms-katholieken aanspraak maakten op de kerk werd door de hervormden, evenals dat in Haastrecht het geval was, de glasschenkingen met succes als argument gebruikt om de kerk in eigendom te behouden. ²³⁾

Dank zij een bewaard bestek zijn van de schenkingen aan Kethel in 1631 alle schenkers bekend. Behalve Gouda zijn het de Prins van Oranje, de Gecommit-

Het glaspaneel dat de stad Gouda in 1657 aanbracht onder Gouds Glas 22 (De Tempelreiniging, geschonken door de stadhouder, prins Willem van Oranje, in 1567); Daniël Tomberg, naar eigen ontwerp. Het toont niet het wapen van de stad, noch van de stadhouder, doch de wapens van de vroedschapsleden in 1657.

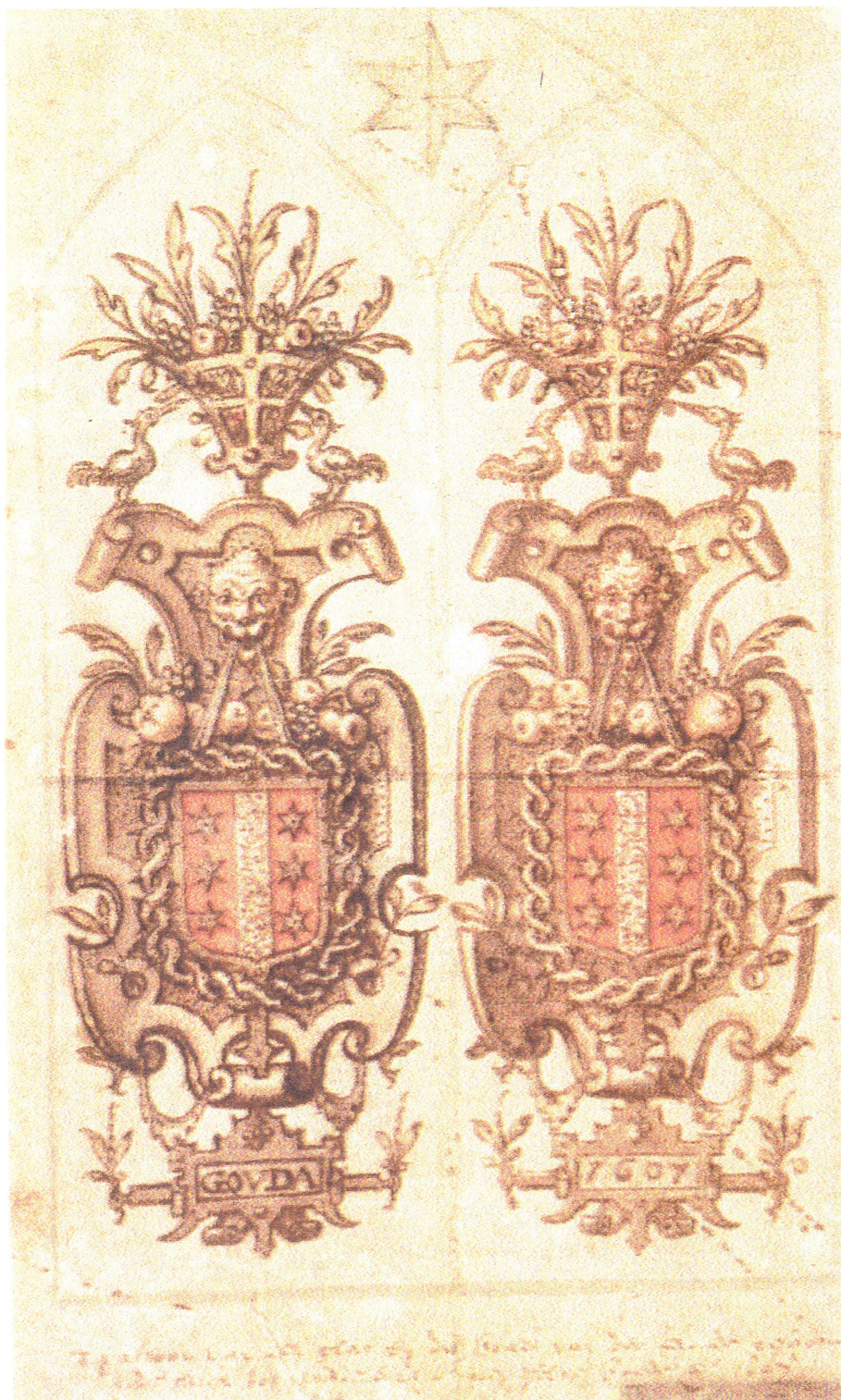
De oranjeappels rond de tekstcartouche herinneren aan de prins. De tekst, uit het latijn, luidt: "Dat de Raad zo uw priesters en eredienst verwerpt / Dit, Rome, toont elk lid hier door zijn eigen wapen." (Fonds Goudse Glazen)

teerde Raden van Hollands Zuiderkwartier, de ambachtsheer, het Hoogheemraadschap van Delfland, vijf andere van de voornaamste stemhebbende steden en voorts de naburige steden Schiedam, Brielle en Vlaardingen.²⁴⁾ Evenals bij de schenkingen aan Bodegraven, Woudrichem, Waarder, Lekkerkerk en Krimpen aan de Lek speelde de verwoesting van de kerk tijdens de 'troebelen' tussen 1573 en 1576 een belangrijke rol.

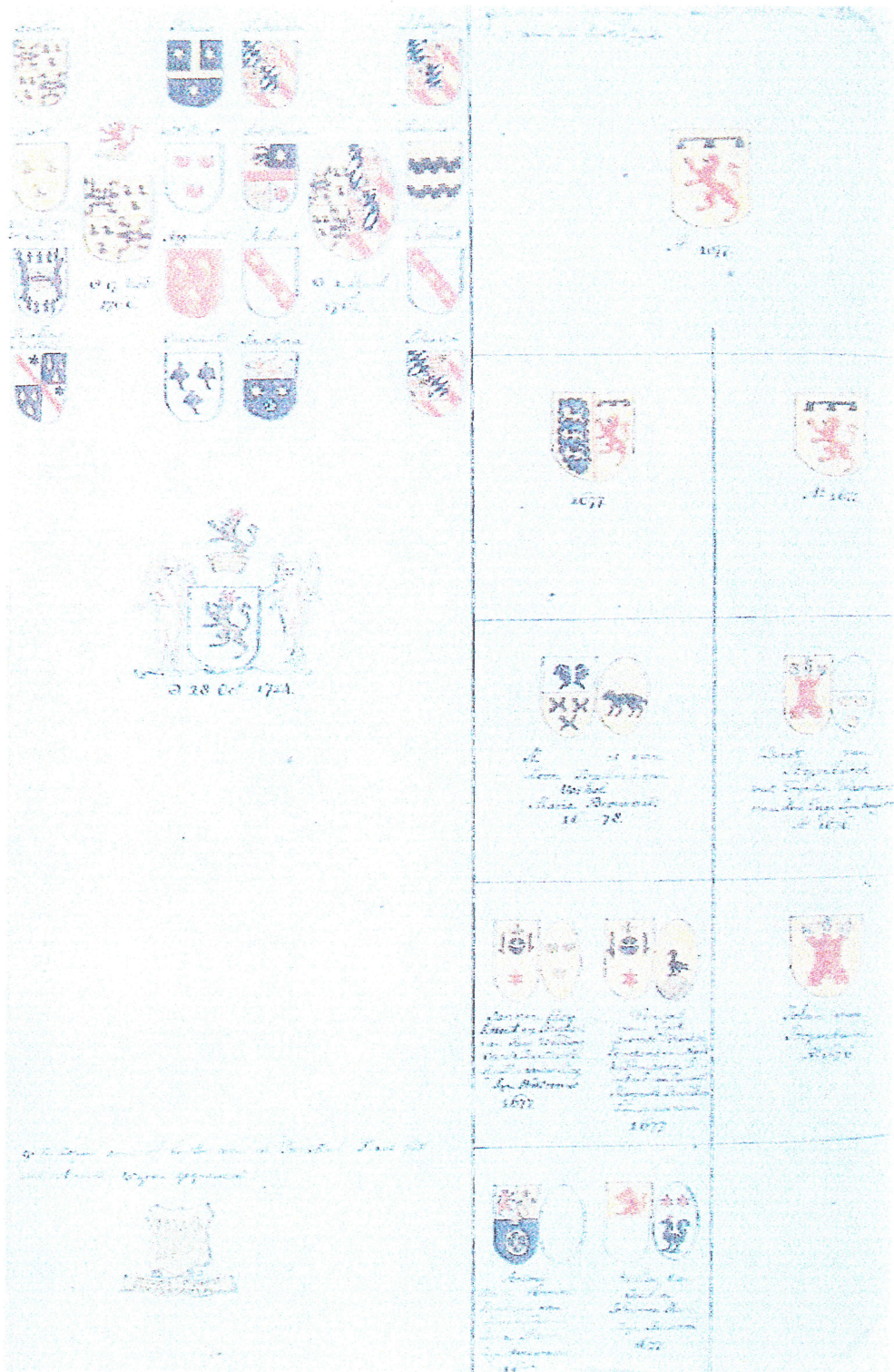
De Grote kerk van Vlaardingen kreeg in 1643 en 1665 bij de ingebruikneming van een nieuw zuider- en noorderpand schenkingen van Staten en steden. Zelfs de Staten-Generaal en de drie grote hoog-

heemraadschappen Rijnland, Delfland en Schieland schonken glazen.²⁵⁾

Aan de kerken waaraan de stad Gouda vóór 1650 een glas schonk, schonken vaak ook de andere voornamste steden en de naburige steden. Lagere bestuursorganen en burgers schonken vóór 1650 niet. De enige uitzondering vormde Edam. Dat was ook de enige plaats in het onderzoek die niet in het Zuiderkwartier maar in het Noorderkwartier van Holland lag. Op dit verschil in schenkerspatroon tussen de twee kwartieren, dat ook zichtbaar is in het behouden kerkglas, wordt hierna teruggekomen.

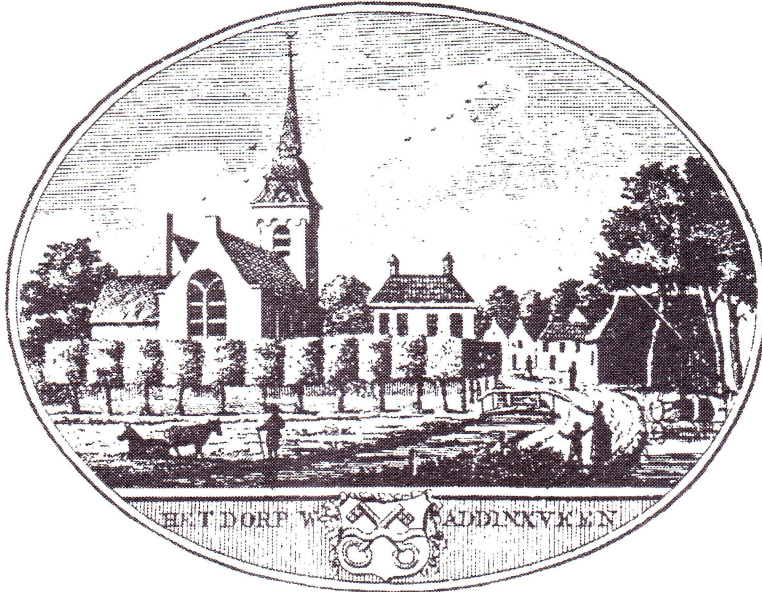

De ontwerptekening van het tweedelig glas dat de stad Gouda in 1607 schonk aan de kerk van Middelburg; Emond Jansz., naar eigen ontwerp (?) (Museum Gouda, Gouda).

Een bladzij uit het schetsboek van baron d' Yvoy bij zijn bezoek aan de kerk van Zwammerdam rond 1800. Rechts onder staan de wapens van Jan en Cornelis van Eijck, met die van hun huisvrouwen, met het jaartal 1677. (Centraal Bureau voor Genealogie).

De schenkingen ná 1650

De schenking aan Waddinxveen (1664)

Honderd jaar vóór de glasschenking aan de kerk van Waddinxveen door de stad Gouda was er reeds een schout die zich in de kerk met een glasraam had laten ver-
eeuwigen. Een handschrift van 1779 ver-
meldt namelijk dat men “daer nog heden
het wapen van Elderts in een Raam sien
kan, synde een kruys van de keel [rood]
op een goud veld”. Willem Ellerts was
van 1544 tot 16 maart 1561 schout van
‘St. Hubertsgereg’ en ‘Znydelwyk’.²⁶⁾

Een interessante rekening uit het kerkar-
chief van zestig jaar later (1622-1623)
luit: “[...] ontfangen van Cornelis Jacob
Willemsz van 't openen van tGraff, Baer
en Cleet van Jan zijn soon begraven bin-
nen der kercken 25 novemb. 1620, daer
hij geseyt hadde een Glas voor te geven
twelck hij niet en heeft gedaen.” Het is in
overeenstemming met wat een blafferd
van 1548-1624 vermeldt: “Cornelis Wil-
lemsz. een eijgen graff inde nieu kerck (=
de zuidbeuk) daer Jan sijn soon in begraven
is ende een hoofsteen daer op Leijt,
belooft een Glas te geven”. De vraag hier-
bij is of het een financieel probleem was
dat Willemsz. niet schonk, of dat zijn sta-
tus - hij wordt slechts met zijn patroniem

vermeld - zodanig was dat hij bij nader
inzien geen glasraam in de kerk mócht
schenken. Een glasschenking door een
‘gewone’ burger is ons vóór circa 1670 in
het Zuiderkwartier van Holland niet be-
kend.²⁷⁾

Op kerkelijk gebied waren het vooral de
remonstranten die het in de eerste deceni-
en van die eeuw moesten ontgelden. In
het handschrift van de Goudse pastoor
Ignatius Walvis (1653-1714), ‘Onkatolijke
kerkzaken’ genoemd, komt de gang van
zaken in Waddinxveen uitgebreid aan de
orde. Deze putte uit de dagboeken van
drie generaties Goudse Tomberg(en)s:
Harboldus (1568-1625), remonstrants
predikant, Daniël (1603-1678), glasschil-
der en vele jaren opzichter van de Goudse
Glazen en Willem (1633-1696), glasschil-
der en in 1695-96 ook opzichter. Een van
de ‘Tombergen’ kunnen we in verband
brengen met de glasschenking aan Wad-
dinxveen, namelijk Daniël Tombergen.

De thesauriersrekeningen van de stad
Gouda van 1664 vermelden:

*“Betaelt aen Daniel Tombergen de
Somme van hondert twintig gulden ter*

saecke van schilderen ende leveren van twee glazen bij de Heeren Burgemeesteren in de kercke van Waddinxveen ende Hazerswoude vereert wegens dese nevensgaande specificatie . . . de 5. Februari 1664 . . . 120 gul.”

en: *“Betaelt aen Kersmeesoon Weyman glaesmaecker de somme van drie ende vijftig gulden een stuiver ter saecke van het maecken ende leveren van twee groote glaesen bij de Heeren Burgemeesteren in de kercke van Waddinxveen ende Hazerswoude vereert . . . de 8. Marty 1664 . . . 53 gl. 1 st.”* 28)

De kosten per glas waren circa 85 gulden. Daniël Tombergen kreeg zestig gulden per glas waarbij hij, evenals voor de glazen die hij acht jaar eerder had gemaakt, 40 stuivers per voet gebakken glas zal hebben berekend. Glasmaker Weyman bracht en plaatste de glaspanelen in beide kerken en berekende 26 gulden en 10 en een halve stuiver per glas. Het zijn bedragen die overeenstemmen met die van vrijwel alle glasschenkingen die door Gouda zijn gedaan, namelijk tussen de 60 en 120 gulden. De aanleiding om in 1664 aan de kerk van Waddinxveen een glasraam te schenken was zeker de oplevering van een grote restauratie met vernieuwing van het interieur. Een rekening uit 1663 vermeldt voor timmerwerk het grote bedrag van 1465 gulden.

Glasschenkingen door andere overheden of personen werden in de archieven niet gevonden. De steden schonken na 1650 ook niet gezamenlijk meer. De behoefte om zich als overheid met een glas te profileren was in 1664 ook minder dwingend dank zij de, vergeleken met de jaren vóór 1650, rust op kerkelijk gebied.

Hoewel in de archieven geen andere glasschenkingen aan Waddinxveen rond 1664 worden vermeld, is het zeker niet uitgesloten dat de stad Rotterdam een glas heeft geschonken. Drie jaar later heeft ze dat immers aan Moerkapelle gedaan. Het Hoogheemraadschap van Schieland en de ambachtsheer of schout zullen zich in dit opzicht waarschijnlijk ook niet onbetuigd

hebben gelaten. Van Hazerswoude is bekend dat het in 1664 behalve van Gouda ook een glas van het Hoogheemraadschap van Rijnland heeft ontvangen. De trend dat ook personen van lagere rang kerkglasschenkingen deden, zette zich in die jaren voort, zoals in Zwammerdam. Op de glasramen van rond 1677 stonden niet alleen de wapens, de naam en de functie van de ambachtsheer (met familieleden) en de baljuw, maar ook die van Antonij van de Ven, Rent[meester] en Secretaris van Swammerdam en Sara Haan, syn huisvrouw 1677. En voorts van Jan van Eijck, Schout en Secretaris van Suid Waddingsveen en Benthorn en Agatha van der Maes zijn huisvrouw 1677, en Vincent van Eyck, Gerechtsschout en Secretaris van Noord Wadding[sveen], Secretaris van Reeuwijk en Margarete Ravestein zijn huisvrouw, 1677. 29) Het schenken van een glas aan de kerk van Zwammerdam door Jan van Eijck (van 1640-1660 schout en secretaris van Zuid-Waddinxveen) en door Vincent van Eijck (van 1669-1676 schout en secretaris van Noord-Waddinxveen) steunt de veronderstelling dat deze Van Eijcken, of hun opvolgers of voorgangers als schout, rond 1664 eveneens een glasraam aan de kerk van Waddinxveen hebben geschonken. 30)

Ondanks diverse herstelacties werd het kerkgebouw in de volgende eeuw steeds bouwvalliger. In 1836 werd besloten tot de bouw van de huidige ‘Brugkerk’. Het oude gebouw werd gesloopt en het interieur verkocht. Daarbij is wat aan gebrandschilderd glas resteerde, zeker verloren gegaan.

De schenking aan Reeuwijk in 1683

De stadsrekeningen van Gouda van 1683 vermelden:

“Betaelt Willem Tombergius de somme van eenhonderd drie en zeventig gulden vijf stuivers, hem toegevoucht tersaecke hij heeft geteykent geschildert ende gemaect t kerckglas twelck bij de Heeren Burgemeesteren deser stede is vereert in de kerck tot Reeuwijk blijkende bij ord. In dato den 23 december 1683 . . . 173 gul. 5 st.” ³¹⁾

Aan de kerk van Reeuwijk-dorp, dat gelegen was in het sterk feodale baljuwschap en heerlijkheid Voshol, werd in 1683 door de burgemeesters van Gouda een glas geschonken. Uitzonderlijk is dat het naar alle waarschijnlijkheid geen wapenraam was, maar dat het een ‘historie’ bevatte. Johannes Franciscus Lansing, die vanaf 1784 pastoor van de Statie Randenburg was, trof namelijk in de kerk van de ‘onkatholijken’ in Reeuwijk drie glasramen aan, “met schriftuurlijke geschiedenissen beschildert: de boodschap des Engels aan de H. Maagt, de geboorte des Heeren en Jacob slapende onder de ladder.” Hij voegde er in zijn beschrijving aan toe dat ‘twee derzelve’ geschonden waren. ³²⁾ Willem

Tomberg werd waarschijnlijk voor één van die drie glazen betaald. Van hem is bekend dat hij ook bij andere glazen figuratief schilderde, zoals in het jaar daarvoor voor leden van de Lutherse gemeente. Mogelijk schonk Gouda het glas ter gelegenheid van de oplevering van het dwarschip. De glasschenking in 1683 is een aanwijzing dat de aanbouw van het dwarschip in de zeventiende eeuw is gedaan. De schenking van een preekstoel in 1679 waarvoor de gelden bijeengebracht werden “door giften, collecten en legaten”, is eveneens een aanwijzing dat rond 1683 een vernieuwing van een deel van de kerk plaatsvond. ³³⁾

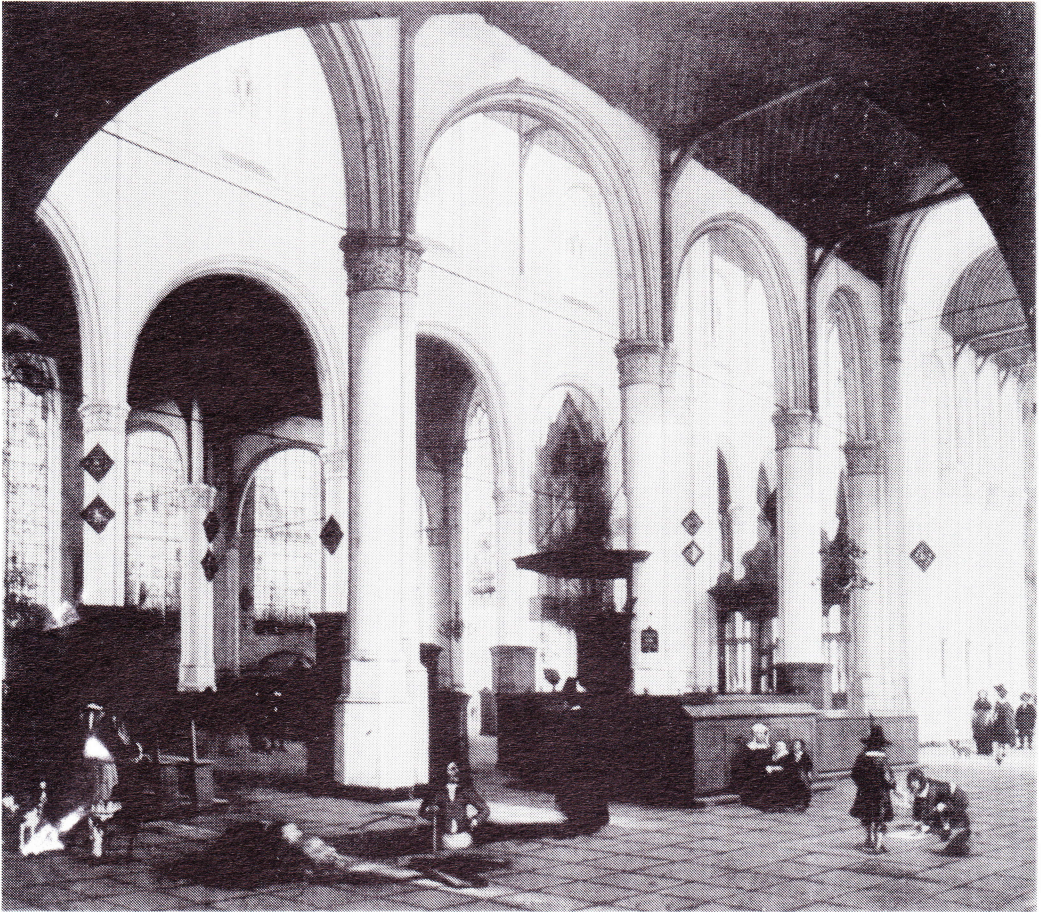
Uit de stadsrekening blijkt dat de prijs van het glas de hoogste is van alle Goudse glasschenkingen, met uitzondering van het monumentale glas dat aan de Grote Kerk van Edam was geschonken. Dat kostte 175 gulden. De kosten voor een glas bij vrijwel alle andere schenkingen lagen tussen de 60 en 120 gulden. Soms werd een limiet gesteld. Zo vermeldt de resolutie over het glas aan Alphen aan den Rijn: ‘dattet nyet sal exordeeren de somme van tsestich gulden’. ³⁴⁾ Ook werd de glas-

schilder er wel op uit gestuurd, zoals naar Kethel, om te informeren wat de andere schenkers dachten te besteden. Een glasschenking was een kostbare zaak. Ter vergelijking dient dat een geschoolde ambachtsman in die jaren omtrent 25 stuivers per dag verdiende.

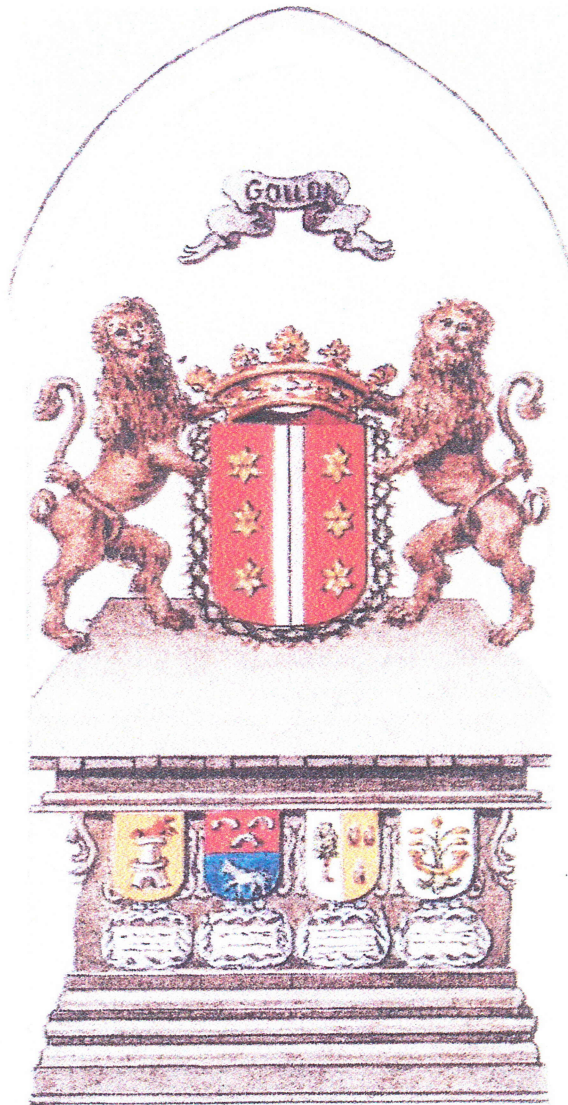
De stad Haarlem trok tussen 1620 en 1650 diverse malen meer geld uit voor haar glasschenkingen dan Gouda, Alkmaar en Hoorn. Soms was dat tweemaal zoveel. De glazen die de hoogheemraadschappen schonken met daarop alle wapens van dijkgraaf en hoge heemraden waren veelal beduidend duurder.

Bedragen van een omvang zoals de stadsregering van Amsterdam in 1645 aan Jan G. van Bronckhorst betaalde voor haar in 1650 opgeleverde glas in de Nieuwe Kerk - 6000 gulden -, en de vroedschap van Alkmaar aan Jan M. Engelman uitkeerde voor een glas in haar Grote Kerk in 1642 - ruim 3400 gulden -, werden door de stad Gouda niet aan haar glasschenkingen besteed.

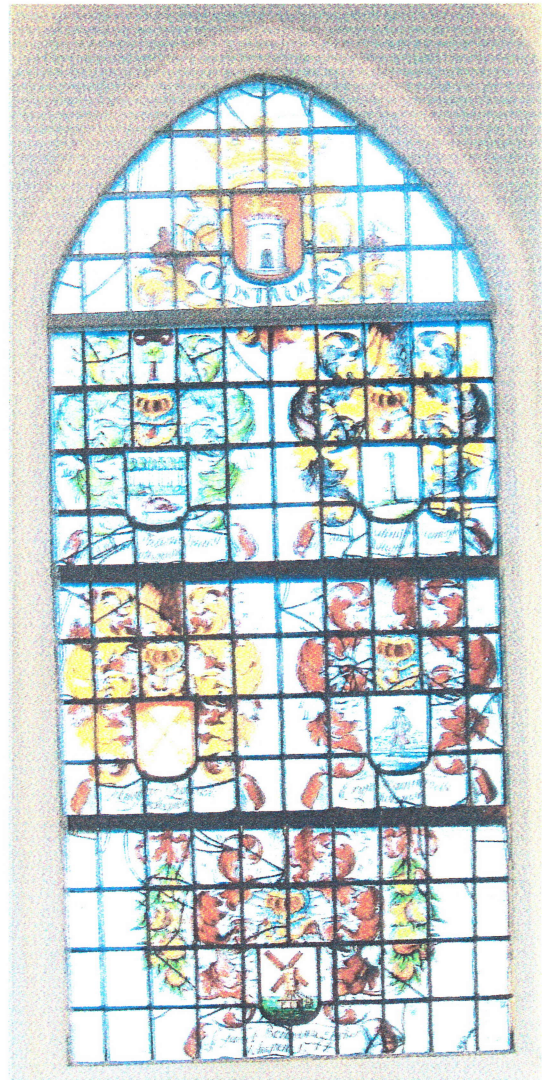
Wat bij de verbouwing van de Reeuwijkse kerk in 1824-1825 aan glazen restte, is in die jaren waarschijnlijk verloren gegaan. In 1870-1871 werd het gebouw afgebroken. Er achter werd de huidige Hervormde

Interieur van de Grote of St. Janskerk te Gouda, naar het noordoosten; Hendrick Cornelisz. Van Vliet, olieverf op linnen, 1662. Hoog in de lichtbeuk zijn enkele van de wapenramen te zien die in 1593/94 door de stad Gouda werden geschonken.

Het glas dat de stad Gouda in 1682 schonk aan de Lutherse kerk van Gouda (Willem Tomberg, naar eigen ontwerp). Op de tombe onder het wapen van de stad, de wapens van de vier burgemeesters van dat jaar (tekening van D.J. van Vreumingen, ca. 1838 (SAMH).

Eén van de twee behouden glazen in de kerk van Oostvoorne, min 1744/1745 geschonken door vertegenwoordigers van Staat (vijf schepenen) en kerk (de predikant). Glazeniers: Joris Loover en Arnoldus van der Wel (Rotterdam). (foto C. van de Waard).

Het glas dat de stad Gouda in 1605 schonk aan de Grote Kerk te Edam; (Dirck Gerritsz. Hopcooper (Gouda naar ontwerp van Isaac Claesz. Van Swanenburg – Leiden – foto: C. de Waard).

Stadhouder prins Willem van Oranje, staand naar het westen, met achter zich de vier burgemeesters van Delft, als teken van "democratie". Gedeelte van Goudse Glas 25. Het ontzet van Leiden, dat de stad Delft schonk aan Gouda's Grote of Sint Janskerk in 1604 (Issac Claesz. Van Swanenburg – Leiden- naar eigen ontwerp (Fonds Goudse Glazen).

kerk gebouwd, met ramen van blank glas. Welk een verschil tussen de schenking aan Reeuwijk in 1683 en die van 1614. De kerkmeesters in 1614 hadden niet kunnen bevroeden dat burgers van de generatie van hun kleinkinderen zélf een glasraam zouden gaan schenken.

Schenkeningen aan de overige kerken ná 1650

Na 1650 schonken Staten en steden gezamenlijk niet meer. Alleen in Bodegraven (1674-1681) werd het geijkte schenkerspatroon nog gevolgd. Gouda schonk daarbij niet, waarschijnlijk omdat het glas dat de stad in 1602 had geschonken in 1674 in de kerk nog aanwezig was. De grote waterschappen gingen tot aan het eind van de eeuw met hun schenkingen door. Aan Moerkapelle schonken, naast Gouda en het Hoogheemraadschap van Schieland, ook de stad Rotterdam en de Admiraliteit op de Maze. Daarbij was zeker een verbinding met de Heeren Hogendorp en Coymans die zelf ook glazen schonken welke, zoals Van der Aa in 1846 vermeldt, “voorheen hebben uitgemunt door hun fraaie schildering”.

In de glazen die de stad Gouda in 1655-1657 aan de eigen kerk schonk, is opvallend dat daar nu de wapens van de kerkmeesters en andere vroedschapsleden staan. En ook dat één van de glazen nog anti-paapse tekst bevat.

In het kerkje van Oudshoorn zijn op de zeventien behouden glazen uit 1661-1671 meer dan honderd wapens van machtige regentenfamilies te zien. Gouda schonk niet direct aan Oudshoorn. Wel is het wapen van de stad vertegenwoordigd op het glas dat de Staten van Holland daar schonken.³⁵⁾

Op haar glas aan de Goudse Lutherse kerk in 1682 liet de Goudse vroedschap niet alleen het wapen van de stad schilderen, maar tevens de persoonlijke wapens van de vier burgemeesters. De meeste glazen werden daar geschonken door burgers, van wie meerderen een functie in de kerkelijke gemeente hadden.³⁶⁾

Dat was tussen 1680 en 1690 ook het geval in de kerk van Waarder, waar de meeste glazen werden geschonken door kerkenraadsleden met hun vrouwen.³⁷⁾ Die gewoonte werd lang voortgezet. Op de glasramen in Hendrik-Ido-Ambacht (1668-1669), Vierpolders (1721), Oostvoorne (1744-1745) en Westmaas (1753-1757) is nog ter plaatse te zien hoe wereldlijke en kerkelijke functionarissen zich tot ver in de achttiende eeuw op hun glas lieten vereeuwigen.

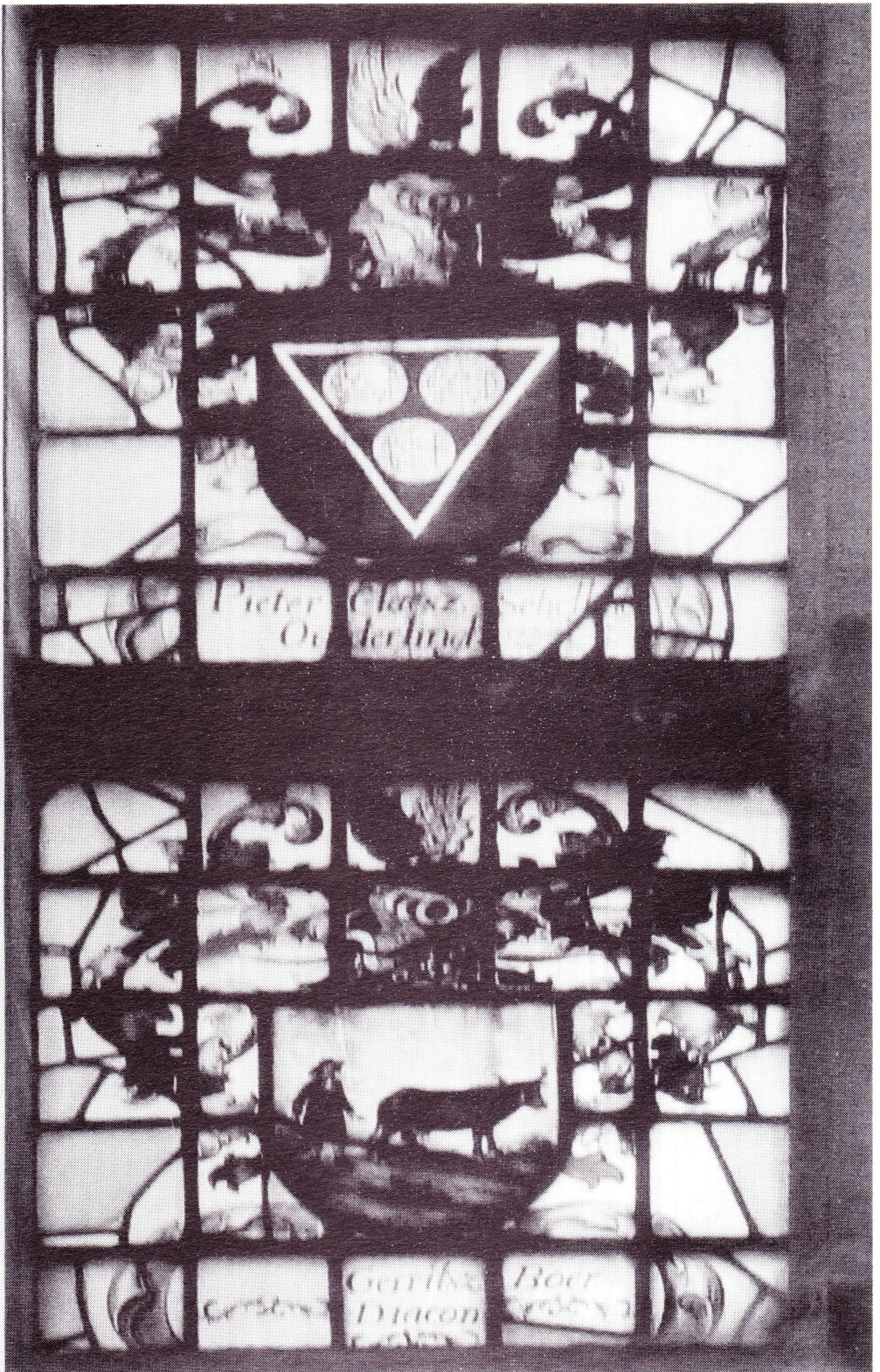
Na 1650 gingen burgers de schenkersrol van Staten overnemen, tot eigener eer en vereeuwiging, mogelijk ook uit historisch besef. Het onderzoek laat zien hoe die ‘democratisering’ geleidelijk verliep. Personen uit de regentenklasse fungeerden daarbij als tussenschakel.

Democratisering

Uit het onderzoek van de glasschenkingen aan dertig kerken, alle op één uitzondering na in het Zuiderkwartier van Holland, komt naar voren hoe rond 1650 een verschuiving optrad van voorname colleges en steden – soms ook ambachtsheer of schout – als schenker naar burgers. Bij het glas dat behouden is, zien we dezelfde trend, maar bij de grote reeks verloren gegane glazen is het duidelijker.

L. Noordegraaf noemt die ontwikkeling ‘democratisering’. Met glasschenkingen aan eigen kerk gaat de burger participeren, een voorrecht dat voor die tijd aan de Hoogmogenden in 's Gravenhage, de Heeren Burgemeesteren in de steden en aan de ambachtsheer en schout was voorbehouden.

De enige uitzondering vormt de schenking aan Edam, een plaats die niet in het Zuiderkwartier was gelegen. Het is ook de enige plaats in het onderzoek waar in het begin van de eeuw reeds gewone burgers en kleine dorpen een glas aan hun kerk schonken. Ook bij andere plaatsen in Hollands Noorderkwartier boven het IJ verschilt het schenkerpatroon van dat van het Zuiderkwartier. Die ‘democratisering’

*Vier van de vijftien glaspanelen uit de kerk van Waarder (1680-1690),
waarschijnlijk van Willem Tomberg.*

*Deze bevinden zich thans in de Grote of St. Bavokerk te Haarlem.
(foto's: C. de Waard)*

traditioneel op in de kerken van Schermerhorn (1631-1636), De Rijp (1655-1657) en, blijkens het onderzoek van Glasz naar de verloren gegane Alkmaarse glasschenkingen, ook in andere kerken van het Noorderkwartier. Democratise-ring gebeurde hier eerder dan in het Zuiderkwartier. Op diverse glazen in het Noorderkwartier werden volkse opschriften en rijmen gevonden, zoals op de glazen in de kerken van Wormerveer (1649), West-Grafdijk (1652), De Rijp (1656). Ursem (1659), Graft (1659) en Groet (1661). Ook in de kerken van Schermerhorn, De Rijp, Hoorn en Zaandam zijn nog figuratief geschilderde glazen met bijbelse, historische en allegorische voorstellingen, zowel van vóór als van ná 1650. Bij de Goudse glasschenkingen, met uitzondering van het werk van Willem Tomberg rond 1680, werd hiervan niets gevonden.

Tijdens de gehele periode van de Republiek was het Zuiderkwartier van groter gewicht dan het Noorderkwartier. De belangrijkste stemhebbende steden van Holland waren immers in het Zuiderkwartier gelegen. De feodale invloed van geslachten als Wassenaer, Egmond, Brederode en Nassau was in vele ambachten van het Zuiderkwartier nog groot. Duidelijk is die invloed nog zichtbaar in Oudshoorn.

De talrijke aanzienlijke wapenramen die de hoogheemraadschappen van Rijnland, Delfland en Schieland in het Zuiderkwartier schonken, contrasteren met de eenvoudiger glazen die bekend zijn van de meer versnipperde en minder feodale Noord-Hollandse waterschappen.³⁸⁾ De

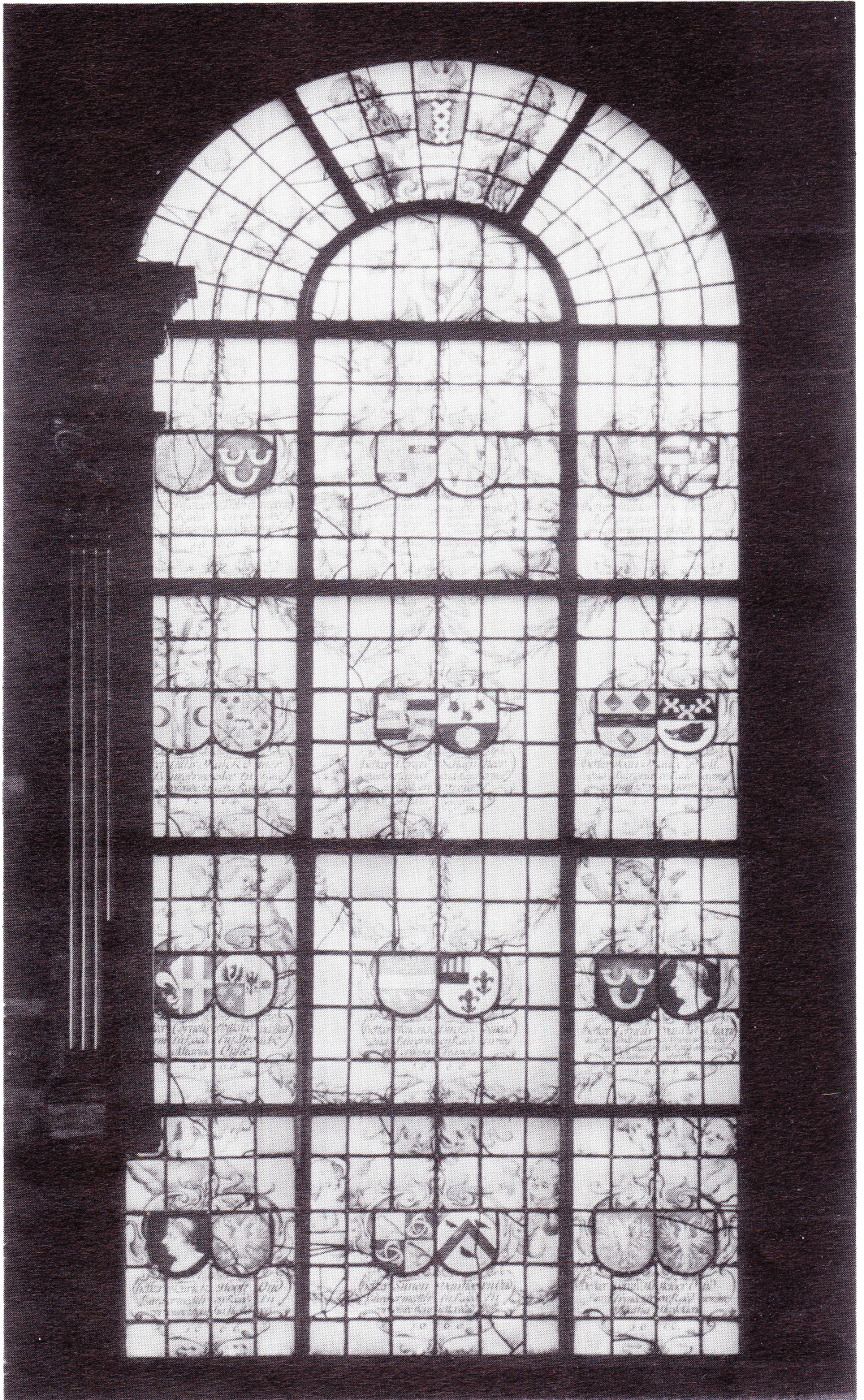
droogmaking van de Beemster en de Schermer vanaf 1612 verschaften aan verschillende dorpen en burgers ook veel welvaart.

Exemplarisch voor de eigen wegen die het Noorder- en Zuiderkwartier gingen – tijdens de strijd in Holland tussen 1572 en 1578 waren de kwartieren door het IJ geheel gescheiden – zijn de twee glazen die de Staten van Holland in 1596 aan de Goudse Sint-Janskerk schonken. Het glas ‘De Vrijheid van Consciëntie’ bevat onder meer de wapens van de elf stemhebbende steden van het Zuiderkwartier. Het andere glas ‘Koning David en de christelijke ridder’ heeft de wapens van de zeven steden van het Noorderkwartier met de twaalfde tot en met de achttiende stem. De twee delen van Holland schonken dus afzonderlijk.

Hangen de verschillen tussen noord- en zuid wat betreft de glasschenkingen ook samen met uiteenlopende godsdienstige ontwikkelingen? De tegenstellingen tussen ‘rekkelijken’ en ‘preciezen’ binnen de gereformeerde kerk waren gedurende de gehele periode van de glasschenkingen in het Zuiderkwartier groot, niet het minst in de Goudse regio. In het Noorderkwartier waren die tegenstellingen kleiner.³⁹⁾

Het onderzoek naar de glasschenkingen in de zeventiende eeuw wijst in elk geval op een latere democratisering van de schenkers in het Zuider- dan in het Noorderkwartier van Holland. De ‘boodschap’ van de schenkende overheden op de kerkglazen was dan ook in het noordelijk deel van het gewest minder geprotonceerd dan in het zuiden.

Eén van de zeventien behouden glazen die de (oud-)burgemeesters en raden van Amsterdam schonken aan de kerk van Oudshoorn; Pieter Janssen, 1666. Het toont de wapens van de 4 burgemeesters en 8 oud-burgemeesters van Amsterdam en die van hun echtgenotes, uit o.a. de geslachten Tulp, de Graeff, Valckenier, Witsen, De Vlaming van Outshoorn, Hooft, Hasselaer. (Stichting Rijnlandse Historiën, Alphen aan den Rijn)

Wie waren naast Gouda de andere schenkers?

Voor het antwoord op deze vraag was de lokale historie rond de dertig kerken die van Gouda één of meer glasramen ontvingen, van belang. In dit artikel werden met name 'brokstukken' uit Middelburg, Haastrecht, Reeuwijk en Waddinxveen verhaald. Samen met de gegevens van de andere kerken werd meer inzicht verkregen in het fenomeen van de zeventiende-eeuwse kerkglasschenkingen in Holland. Tussen 1600 en 1650 deden naast Gouda en andere steden alleen de Staten en hoge colleges van Holland schenkingen. In persoon was dat slechts aan de ambachtsheer en schout voorbehouden. Na 1650 schonken de Staten en steden gezamenlijk vrijwel niet meer. Dit viel samen met

het schaars worden van professionele glasschilders, de toenemend hoge kosten en de daar op inspelende mode van blank kerkglas. Door regenten, later ook 'gewone' burgers, werden die gelegenheden-schenking in diverse plaatsen voortgezet. Welk een overgang van 1572, met in Dordrecht de eerste Vrije Statenvergadering, naar de situatie rond 1650: van de latijns-christelijke wereld, met absolute macht van de Habsburgers in Brussel en in Spanje en van de bisschop in Utrecht naar de Nieuwe Tijd met eigen Staten in Den Haag en stemhebbende provincies, steden, classes en synoden; van Erasmus naar Coornhert. Iets van die verandering zien we verbeeld bij twee Glazen in Gouda. Van Glas 22 – 'De Tempelreiniging' – is de schets behouden voor het schenkers-

Stadhouder prins Willem van Oranje, knielend naar het oosten, met St. Wilhelmus en zijn vrouw Anna van Saksen met St. Anna-te-Drieën.

Schetsontwerp voor het schenkersdeel van Gouds Glas 22, De Tempelreiniging; Dirck Crabeth 1567 (Amsterdam, Historisch Museum).

In 1567 kwam op de bestemde plaats het glaspaneel van Daniel Tomberg.

deel. Stadhouders/prins Willem van Oranje schonk het glas in 1567. Uit 1604 is het glas van de stad Delft - 'Het ontzet van Leiden' - met dezelfde prins/stadhouders, nu niet in knielende houding naar het oosten, maar fier en frank, met achter zich de vier burgemeesters van de stad, als teken van 'democratie'.⁴⁰⁾ Wat een verschil, in nog geen twee generaties. Het Statenglas in Gouda, 'De Vrijheid van Consciëntie' van 1596 drukt de verworvenheid van de democratie ook treffend uit. 'Democratie', het mag het 'minst slechte' systeem zijn, alle landen in alle eeuwen worstel(d)en er mee. Tussen circa 1600 en 1650 was er in Holland een enorme ontwikkeling op velerlei gebied, waarbij de Republiek van de Zeven Provinciën werd opgestuwd tot een natie van belang.

Bij het onderzoek naar de schenkers van glasramen aan kerken kwam het jaartal 1650 niet alleen als een cesuur, maar ook als een mijlpaal naar voren. Het getal spoort, niet toevallig, met de namen van twee recente werken Vaderlandse Ge-

schiedenis: '1650 - Bevochten eendracht' van 1999 en 'De Tachtigjarige Oorlog - Opstand en consolidatie in de Nederlanden (1559-1650)' dat in 2008 is verschenen.⁴¹⁾ In dit verband noem ik hier ook Jonathan Israel's 'Radical Enlightenment' uit 2001 dat als ondertitel meekreeg: 'Philosophy and the Making Modernity 1650-1750'. Voor het grootste deel van Holland was 1650 het jaar waarin het schenken van glazen aan kerken door Staten en steden uit handen werd gegeven en daarmee op dit gebied een zekere 'democratie' ontstond.

Afkortingen:

FGG = Fonds Goudse Glazen

SAMH = Streekarchief Midden-Holland

AHGW = Archief Hervormde Gemeente Waddinxveen

ARA = Algemeen Rijksarchief

SOHK = Stichting Oude Hollandse Kerken

KNAW = Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen

Noten:

- 1) A.A. Arkenbout, 'De Heren van Voorne als opdrachtgevers van 15de-eeuwse glasschilderkunst', *Rotterdams Jaarboekje* 5 (1967) 121-30.
- 2) Uit Holland zijn namelijk uit 26 kerken één of meer glazen behouden, en wel 11 uit het Zuiderkwartier (beneden het IJ) en 15 uit het Noorderkwartier. Van de kerken met één behouden glas wordt uit het Zuiderkwartier alhier genoemd de Nieuwe Kerk (1650) en de Oude Kerk (1655) te Amsterdam. [Uit de andere VI Provinciën is dit slechts in een enkele kerk het geval. Een uitzondering vormt Friesland, waar zich in twaalf kerken nog glazen bevinden, alle uit de achttiende eeuw.] H. Janse (red.), *Kleurig glas in monumenten*, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij/Zeist, Rijksdienst voor de Monumentenzorg (1985) 57, 58.
- 3) P.J. Glasz, 'Voormalige glasschilderingen, zoo te Alkmaar als door Alkmaar elders geschonken', *Oud-Holland* 15 (1908) 69-90. Pieter Jacob Glasz, in 1869 geboren te Joure, was in Alkmaar doopsgezind predikant en van 1906-19 10 adjunct-archivaris van het Alkmaarse stadsarchief.
- 4) N. Scheltema, 'Aanteekeningen betreffende Goudsche kunstenaars . Uittreksels uit de Stadsrekeningen enz.', in: F.D.O. Obreen, *Archief voor Nederlandse Kunstgeschiedenis* III (Rotterdam 1880/81) 26-70; C.J. Gonnet, 'Haarlemse glasschrijvers', in: Feestbundel Dr. Abraham Bredius, Amsterdam(1915) 61-78; J.C.Kerkmeijer, 'Gebrandschilderde glazen door de stad Hoorn aan verschillende kerken in Noord-Holland geschonken', *West-Friesland Oud en Nieuw* 17 (1944) 55-62.
- 5) S. Groenveld, *Haarlemse glasschenken - Stedelof tussen dominee, regent en koopman* (Gouda, FGG, 1996) 16.
- 6) G.J. Vaandrager, *De Goudse glasschenken aan kerken, 1572 -1700 - Spiegels van lokale historie*. Doctoraalscriptie Vakgroep Geschiedenis R.U. Leiden, 2003; idem, *Het gebrandschilderde kerkglas in Holland, 1572-1800 - Een inventarisatie* (Gouda 2002) [ISBN 90-74015-10-71; idem, 'Goudse glasschenken aan kerken in Holland, 1572-1700', *Tidinge van Die Goude* 23 (2005) 110-36; idem, 'Glasraamschenken van de stad Gouda aan Hollandse kerken in de eerste eeuw van de Republiek', *Bulletin SOKK* 64 (2007) 1-26.
- 7) L. Noordegraaf, 'Gebrandschilderde glazen in de Allanaarse Sint Laurens', in- J. Drewes e.a. (red.), *Glans en Glorie van de Grote Kerk* (Hilversum, Verloren, 1996) 85; idem, 'Religie, mecenaat en gebrandschilderd glas in Noord-Nederlandse gereformeerde kerken gedurende de zestiende en zeventiende eeuw', *Bulletin SOHK* 5 1 (2000) 3-22; idem, 'Mecenaat vóór en na de Opstand - Gebrandschilderde glazen in Hollandse kerken gedurende de late Middeleeuwen en vroegmoderne tijd', *Holland* 33 (2001) 17-37.
- 8) SAMH, OA 1253, fol. 107.
- 9) C.J. van Veen, *De parochie van de H.H. Petrus en Paulus te Reeuwijk* (Reeuwijk, Rabobank, 1990) 5-10.
- 10) Museum GoudA, inv. nr 51.52 1. Met dank aan mw. H.A. van Dolder-de Wit, die mij op de tekening opmerkzaam maakte, en mw. Zs. Van Ruyven-Zeman, voor de beschrijving.
- 11) Ign. Walvis, *Het Goudse Aartspriesterdom 1712* [bezorgd en ingeleid door J.J. Hallebeek en H.F.G. Parmentier, 28ste Verzameling Bijdragen Die Goude] (Delft, Eburon, 1999) 259.
- 12) In 1561 schonk de abdis van Rijnsburg, Elburga van den Boetelaar, aan de Goudse Sint Janskerk het Goudse Glas 5, 'De koningin van Scheba bezoekt koning Salomo', van Wouter Crabeth.
- 13) Walvis, *Aartspriesterdom*, pp 256-60.
- 14) SAMH, OA 1259, fol. 178.
- 15) Registers der Resoluties van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland (RSH) 1609, p.253.

- 15) Registers der Resoluties van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland (RSH) 1609, p.253.
- 16) Elfjaar tevoren ontwierp en vervaardigde de Rotterdamse glasschilder Claes J. Wytmans (ca. 1570-1642) voor de St.-Janskerk te Gouda het glas 'Jezus en de overspelige vrouw' (Gouds Glas 28), eveneens geschonken door Rotterdam. In 1631 zou hij meerdere glazen maken voor de kerk van Kethel (1631).
- 17) SAMH OA Gouda 196, fol. 103 (Requestboek 1615-1622).
- 18) Van de stad Schoonhoven is bekend dat het in 1624 een glasraam schonk aan de Grote Kerk van Edam.
- 19) Kölker, *Haastrecht*, 200- I; P. Noordeloos, *De restitutie der kerken in de Franse tijd* (Nijmegen/Utrecht, Dekker & Van de Vegt; 1937).
- 20) SAMH, OA 1260, fol. 175v (Thesauriersrekeningen 1614).
- 21) SAMH, OA 195, fol. 107, 108 (Requestboek 1611-1616).
- 22) Zs. van Ruyven-Zeman, *Edam - De glazen van de Grote kerk* (Edarn/Volendam, Hervormde gemeente, 1994) 26, 65.
- 23) J.W. Moerman, *De kerk van Schipluiden* (Schipluiden, Hervormde Gemeente, 1983); idem, 'Zevenhonderd jaar kerkelijk leven in Schipluiden', *Midden-Delfkrant* 18 (1994) 18-20. Zouteveen viel onder de heer van Mathenesse, die lang rooms-katholiek onderwijs in zijn gebied toestond.
- 24) SAMH, OA 93 (Kamerboek 1619) fol. 120; *Het Bestek waarnaar dat kerkbesturen van de kerk met consent van de Ambachtsheer, Schout, Ambachtsbewaardenen en Geregten willen besteden (...) in 't maecken van de afgebrande kerck in den Dorpe van Ketel* (Gemeente Archief Schiedam, OA nr. 124) De 'Ingelanden van Kethel' schonken, evenals dat bij de ingelanden van Steyn in de kerk van Haastrecht het geval was, geen glas, maar een 'scheepenenbank'.
- 25) P.G.Q. Sprenger van Eijck, *Geschiedenis en merkwaardigheden der stad Vlaardingen* (Vlaardingen 1832; facsimile 1972) 215,16.
- 26) Handschrift 1779 (ARA, cat. nr. 32 J24).
- 27) AHGW, *Rekening der Kercke* 1615-1643: Blafferd van de kerk van Waddinxveen 1548-1624 (Archief van de heren van St.-Hubertsgerecht, in SAMH) De ambachtsheerlijkheid St.-Hubertsgerecht, in Zuid-Waddinxveen, was tot het begin van de zeventiende eeuw in het bezit van het Huis van Aremborg. Daar Margaretha van der Marck (1527-1599), gravin van Aremborg, trouw bleef aan koning Filips verviel de heerlijkheid aan de grafelijkheid van Holland. In 1571 schonk zij aan de St.-Janskerk te Gouda het monumentale glas 'Judith onthoofdt Holofernes' [Gouds Glas 6], ontworpen en vervaardigd door Dirck Crabeth. Haar echtgenoot, Jean de Ligne, graaf van Aremborg, met wie zij de glassschenking aanging, was in 1568 gesneuveld tegen de Nassaus, in de slag bij Heiligerlee.
- 28) SAMH, OA 1312, fol. 188 en 189v [Thesauriersrekeningen Gouda 1664].
- 29) Yvoy, M.L. van Hangest, Baron d', *Grafschriften, rouwborden en kerkglazen in verscheidene plaatsen in Holland e.a., nagetekend in de jaren 1776-1815*. (Centraal Bureau voor Genealogie, 's Gravenhage); W.M.C. Regt, *Gedenkboek ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan der Nederlands Hervormde gemeente te Zwammerdam* (Zwammerdam, 1937) 23-25. Met dank aan C. Neven voor deze informatie.
- 30) J.L. van Eijk, *Het geslacht van Eijk* (Gouda, 1963) 79-86.
- 31) SAMH, OA 1330, fol. 135v (Thesauriersrekeningen Gouda 1683).
- 32) S.C.J. van Tol, *Reeuwijk in het verleden* (Woerden, Sterprint, 1977) 20, 31.
- 33) zie Noot 9; schrijven van de heer J.L. Riethoff van 6 september 1999.
- 34) SAMH, OA 95, fol.66v en 75 (Kamerboek 1624).

- 35) D. Peters, *De zeventien gebrandschilderde glazen in de Oudshoornse kerk - Verbeelding van wereldlijke macht en christelijke deugden* (Alphen a/d Rijn, Stichting Rijnlandse Historiën, 2003).
- 36) Archief van de Evangelisch-Lutherse gemeente te Gouda, nr. 60 ['Korte geschiedenis der gemeente door de heer D.J. van Vreumingen']; X. Van Eck, 'De decoratie van de Lutherse kerk te Gouda in de zeventiende eeuw', *Oud-Holland* 105 (1991) 167-84.
- 37) A.J. Boele, De Heere is uw Bewaarder (Waarder, Herv. Gemeente, 1984) 34-43; N. Plomp, 'Wapenglazen uit Waarder in de Sint Bavo', in: *Liber Amicorum A.G. van der Steur* (Haarlem 1988) 124-40.
- 38) G. Borger, 'De strijd tegen en om het water: een samenvattende terugblik', in: D.E.H. de Boer e.a. (red.), *Holland en het water in de middeleeuwen* (Hilversum, Verloren, 1997) 141-47.
- 39) Het onderscheid tussen de kerktypen 'preciezen' en 'rekkelijken' benoemt A.Th. van Deursen als 'de kerk van de trouw' en 'de kerk van de vrijheid'. [*Bulletin museum Het Catharijneconvent* nr. 47 (1994) 5-8].
- 40) A.C.M. Mensing, 'Het raadsel van raam 22 te Gouda', *Oud-Holland* 55 (1938) 100-07.
- 41) De auteurs van 1650 zijn W. Frijhoff en M. Spies; die van De Tachtigjarige Oorlog: S. Groenveld, H.L.Ph. Leeuwenberg e.a.; het boek van Jonathan Israel heet in de Nederlandse vertaling *Radicale Verlichting - Hoe radicale Nederlandse denkers het gezicht van onze cultuur voor goed veranderden* (Franeker, Van Wijnen, 2005).

	Gouda	Haarlem	Alkmaar	Hoorn
1570-1579	1	0	1	0
1580-1589	0	1	0	0
1590-1599	2	1	1	0
1600-1609	6	2	1	1
1610-1619	6	7	4	0
1620-1629	2	9	3	2
1630-1639	4	13	7	8
1640-1649	1	12	13	0
1650-1659	3	7	8	7
1660-1669	4	2	8	8
1670-1679	2	3	1	0
1680-1689	2	1	1	0
1690-1699	0	0	0	0
	33	58	48	26

Tabel 1: Aantal kerkglasschenkingen door vier Hollandse steden, 1570-1700.

Tabel 2: de schenkingen van glazen door de stad Gouda en anderen aan kerken

Jaar	Plaats/Kerk	Andere schenkers (voor zover vermeld gevonden)
1579	Oudewater	Staten, Prins, Steden (6)
1593/94	Gouda, St. Jan I	Staten, Waterschap, Steden (7)
1599	Stolwijk	Steden (1)
1602/23	Bodegraven I	Staten, Prins, Waterschap, Steden (4), Schout
1605	Katwijk/Rijn	Staten, Waterschap, Steden (2)
1606/25	Edam	Staten, Colleges (4), Steden (16), Dorpen (3), Burgers (6)
1606/24	Woudrichem	Steden (4)
1607	Middelburg (H)	?
1608	Waarder I	?
1612	Haastrecht	Staten, Steden (4), Vroedschap
1613	Lekkerkerk	Steden (2)
1614	Reeuwijk I	?
1615	Krimpen/Lek	Steden (4)
1618	Klundert	Steden (2)
1619	Schipluiden	Waterschap, Steden (4)
1625	Alphen/Rijn	?
1626	Zwammerdam I	?
1631	Kethel	Prins, College, Waterschap, Steden (8), Ambachtsheer
1635	Waarder II	Steden (2)
1639	's Gravendeel I	Waterschap (?), Steden (1), Schout/Schepenen
1643/65	Vlaardingen	St.G., Staten, College, Admiraliteit, Waterschap (3), Steden (6), Ambachtsheer
1650	Oud Beijerland(?)	Staten, College, Waterschap, Steden (5), Regent (2)
1653	Leidschendam I	Waterschap (2), Steden (4)
1655/57	Gouda, St. Jan II	Vroedschapsleden/kerkmeesters
1664	Waddinxveen	?
1664	Hazerswoude	Waterschap
1664	Aarlanderveen (?)	Waterschap, Steden (3)
1666	Gouda, Waalse	?
1669	Moercapele	Staten, Admiraliteit, Waterschap, Steden(1), Ambachtsheer, Regent
1670	Nieuwerkerk	Waterschap
1670	Capelle	Waterschap
1682	Gouda, Lutherse	Kerkelijke Colleges (2), Burgers (8)
1683	Reeuwijk II	Onbekenden (2)
1674/81	Bodegraven II*	Prins, Admiraliteit, Waterschap (2), Steden (3)
1677 ca	Zwammerdam II*	Waterschap, Ambachtsheer, Baljuw, Schout (2), Rentmeester
1680/90	Waarder III *	Waterschap, Ambacht, Predikant, Burgers (12)
1696 ca	Leidschendam II*	Waterschap, Steden (1)
1704	's Gravendeel II*	Burgers (aantal?)
* = Gouda schonk nu niet		vet = de glazen zijn behouden

Bijlage 1

Het schenkerspatroon bij het behouden kerkglas uit Holland, onderscheiden naar Zuider- en Noorderkwartier, uit de tijd van de Republiek. Alleen de kerken met meer dan één glas zijn weergegeven.

Uit Hollands Zuiderkwartier:

<i>JAAR</i>	<i>PLAATS/KERK</i> <i>(aantal glazen)</i>	<i>SCHENKERS</i> <i>(aantal schenkingen)</i>
1593-1604	Gouda, St. Jan (22)	Staten (2), Waterschap, Steden (6), Gouda (13)
1636/37	Bloemendaal (10)	Staten (2), Steden (6), Ambachtsheer, Regent
1655/57	Gouda, St. Jan (2)	Vroedschapsleden/Kerkmeesters
1666/71	Oudshoorn (17)	Staten, Prins, Admiralit.(2), Steden(3), Regent(7) Ambacht, Kerkel. gemeente, Burgers (1)
1668/69	Hendr.-Ido-Amb. (3)	Waterschap, Amb.heer, Schout/Schepenen
1680/90	Waarder (14)	Ambacht, Predikant, Burgers (12)
1721	Vierpolders (2)	Ambacht, Schout/Schepenen
1744/45	Oostvoorne (8)	Ambachtsheer, Schepenen (5), Regent, Predikant
1753/57	Westmaas (3)	Ambachtsheer, Schout/Schepenen, Predikant

Uit Hollands Noorderkwartier:

1606-1625	Edam (30)	Staten, Colleges (4), Steden (16), Dorpen (3), Gilden (2), Burgers (4)
1620,1717	Hoorn Oosterk. (2)	Admiraliteit, Vroedschap
1631/36	Schermerhorn (11)	Waterschap (3), Steden (6), Schepenen, Kerkmrs
1633/34	Egmond/Hoef (11)	Staten, Prins, College, Steden (6), Regenten (2)
1645,1679	Beverwijk (2)	Staten, Stad
1655/57	De Rijp (23)	Staten, College, Waterschap (2), Steden (9), Gilden (2), Burgers (7), Kerkmeesters
1670-1709	Medemblik (5)	Stad, Kerkmeesters, Regent, Diaconie, Gilde
1682,1725	Zaandam, Westz. (2)	Predikant, Kerkmeesters
1686-1701	Zaandam, Oostz. (6)	College, Watersch, Gilde(2), Kerkmrs, Burgers
1696	Wwisk (8 panelen)	Stad, Predikant, Kerkmrs, Koster, Burgers

Bijlage 2

Rekwest van schout, kerkmeesters en predikant van Reeuwijk aan de vroedschap van Gouda, 1614

Aen mijn Ed. Heeren Burghemeesteren ende Schepenen der Stede van der Goude

”Ruth Jansz. (merck) als kerckmeester van Reewyck, Pieter Huygen (merck) als vert-hoonen met behoorlicke reverentie Uwer Ed. goetwillende d’ Schout, kerckmeesteren ende Dienaer des Goddelicken Woorts van de Dorpe van Reewyck dat mits d’ outhe-
yt van huere kercke zijluyden supplianten genootsaectt zijn geweest theure kercke te
doen repareren, twelck een merckelicke somme van penningen aengedragen heeft tot
grootte beswaernisse ende laste van heur gemeente ende inwoonderen dat meest arm
ende soober volckgen es, die d’voorsz. gedaene reparatie zeer qualicken mogen ver-
vullen ende betaelen, gelyck zylyuden noch veel minder zullen connende draghen
ende vervullen vordere reparatie, die zy supplianten alsnoch in heure kercke zoo aen
glaessen ende anders noch noodich moeten doen. Ende gemerct Uwer Ed. (met reve-
rentie gesproocken) wel bekent es heur supplianten ende heurer gemeente sober ende
welcke (deurdien sy mager ende sober lant gebruycken) arm ende schamel volckgen
zijn, die overzulx dvoorz. vordere reparatie nyet doen nochte vervallen en mogen.

Ende Uwer Ed. in gelycke gevallen andere naebuyr doen wesende int repareren van
heure kercken belieft heeft mildelicken te beganen ende te benefiteieren mit een
glasch in heure kercke, soo syn sy supplianten door een hoogen noot benoodicht hen
mede aen uwer Ed. te adresseeren, versouckende dat dezelve gelieve (om redenen
voorsz. ende in regarde sy supplianten een van uwer Ed. nabuerdorpen zijn, hebben-
de een schamele gemeente) hen supplianten Uwer milde gaven mede te laten genye-
ten ende hen supplianten te benefiteieren ende te geven een glasch in heure kercke als
Uwer Ed. voor desen ander nabuer dorpen belieft heeft te doen.

Verhoepende dat Uwer Ed. hen supplianten heur versouck sullen accordeeren, opdat
heur kercke door uwe mede gaven moogen worden vereert daer aen Uwer Ed. sup-
plianten een groote weldaet ende Dienste doen, ende bewysen sal.

Daeromme dit doende etc. ende was onderteyckent Vz. Jansz. Blonck Schout tot
Reewyck, Ruth Jansz. (merck) als kerckmeester van Reewyck, Pieter Huygen
(merck) als kerckmeester van Reewyck, Jacob Jacobsz. dienaer des goddelicken
woorts tot Reewyck.”

In margine: "aldus fiat mits dat tglas bij een glasmaecker binnen deser stede gemaect
sal worden die de heeren zullen ordonneeren. Actum den 28 augusti, present den
Bailliu, Gijsbert Aelbertszoon ende Jan Dircxzoon de Lange, burgemeesteren."

SAMH, OA 195, fol. 107v, 108 (Requestboek 1611-1616)

T ERUGBLIK OP 2008

Het jaar 2008 loopt zo langzamerhand ten einde en dan is het goed hier even bij stil te staan. Het afgelopen jaar is voor veel mensen een alleszins bewogen jaar geweest. Veel onzekerheden op financieel gebied hebben de afgelopen tijd de gemoeieren bezig gehouden.

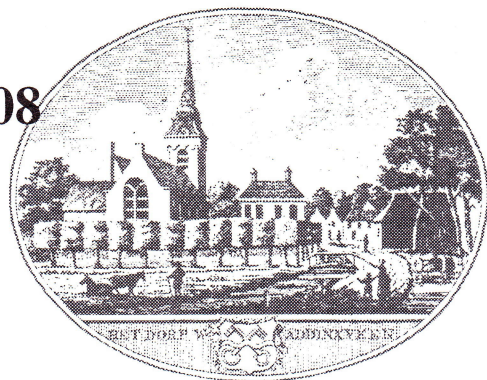
Het 775-jarig bestaan van ons dorp is geenszins aan het Historisch Genootschap voorbij gegaan. Het initiatief om postzegels te laten drukken met op de afbeelding de oude draaibrug over de Gouwe is door velen – in het bijzonder door de verzamelaars – geweldig op prijs gesteld. De schenking van Kunstgalerie Theo de Boon van een aantal prachtige zeefdrukken van oud-Waddinxveen en de vele schenkingen door de Waddinxveense bevolking, zowel in financieel als in materieel opzicht, hebben we zeer gewaardeerd.

Tevens zijn in november diverse avonden in huize Souburgh georganiseerd om de bewoners in staat te stellen oude beelden en films van ons dorp te bekijken. Voorts deed het Genootschap mee aan het project 'Het verleden van Nederland' voor de leerlingen van de basisscholen. Veel dank hiervoor is verschuldigd aan onze secretaris Bert Witte.

Wat betreft het contact met de gemeentelijke overheid, moet ik helaas zeggen dat daar weinig schot in komt.

Op 25 november is in de bibliotheek het Historisch Ontmoetings Punt geopend. Dit project, dat gedragen wordt door het Streekarchief Midden-Holland, de bibliotheek De Groene Venen en het Historisch Genootschap Waddinxveen, is door de provincie Zuid-Holland gesubsidieerd.

En last but not least zijn wij onze vrijwilligers, de bezorgers van het kwartaalblad, de verzorgers van de secretariaatswerkzaamheden en de redactieleden van ons blad zeer veel dank verschuldigd.

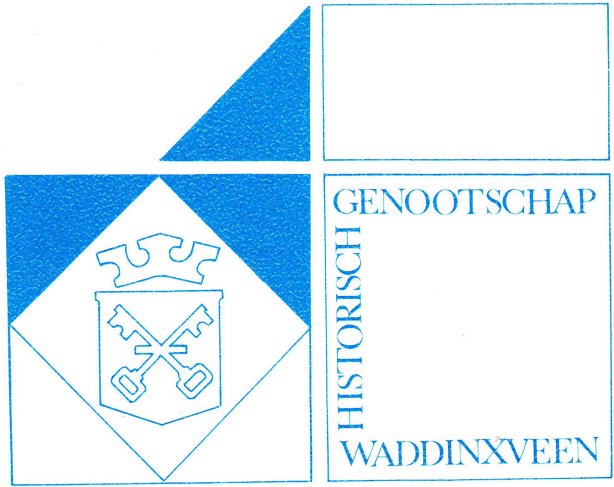
Rest mij nog u allen een gezond en gezegend 2009 toe te wensen in het verlangen dat het voor ons Historisch Genootschap een mooi jaar mag worden.

Jochem de Rooij, voorzitter

VRIENDEN VAN HET HISTORISCH
GENOOTSCHAP WADDINXVEEN:

Glasbeek Autoschade BV
Apotheek Kerkweg-West
Machine- en Apparatenfabriek Van der Loo BV
De Rooij BV Groothandel in Levensmiddelen
G.L.G.M. Petit
Architectenbureau Visser en Wijtman
J. van Tol
W.J. Hoobroeckx
Bedrijfs- en Kantineservice C. de Rooij
Van Noort Transporten & Verhuizingen
Houthandel Houtex BV
T.W. Verweij
Boonstoppel Autobedrijven
Restaurant Bibelot
Restaurant Akkeroord
Fixet De Bas
R.J. den Boer
Apotheek Van Doorn
Installatietechniek Heemskerk BV
Burger Boekhandel en Thuis kantoor BV
Alblas Houthandel BV
Van der Laan Koeltechniek BV
W.A. den Boer
Bost Adviesgroep BV
Novosan BV

HISTORISCH
GENOOTSCHAP
WADDINXVEEN